

ВСЕСВІТ'18

журнал
іноземної
літератури

5-6
(1073-1074)

ВИХОДИТЬ
3 СІЧНЯ 1925 р.

VSESVIT-REVIEW OF WORLD LITERATURE

НЕЗАЛЕЖНИЙ ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ
ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ.
ВИДАЄ ТОВ «ЖУРНАЛ «ВСЕСВІТ» У КИЄВІ

Ел. пошта: vsesvit.vsesvit@gmail.com
vsesvit.journal@gmail.com

www.vsesvit-journal.com

ЗМІСТ

Нота Бене

Дмитро ДРОЗДОВСЬКИЙ. «Чому Сонце не стоїть на місці...» 4

Поезія

WOMEN IN ROCK. Добірка жіночої рок-поезії 9

РАЙНІС (Латвія). «Вічне щастя...» 21

Агнешка ОСЕЦЬКА (Польща). «Дівчина з цирку». *Вибрані поезії* 24

«Старі сміються...». Міні-антологія англомовної поезії 30

Генрікас РАДАУСКАС (Литва). «Для світла писати в падіннях і злетах» 42

Проза. Драма

Умберто ЕКО (Італія). Торбинка Мінерви. *Есеї* 49

Гелен КЕЛЛЕР (США). Світ, у якому я живу. *Роман* 85

Микола ШАТИЛОВ (Чехія). Швейк-не-Швейк, папужачий полк та всяке інше
веселе й невеселе. *Документальна повість* 131

Джеймс Джойс (Ірландія). «Аравійський ярмарок». *Оповідання* 168

Борис ФІНКЕЛЬШТЕЙН (Іспанія). Смерть Сталіна. Угода. *Оповідання* 175

Гелен КЕЛЛЕР

(США)

(1880–1968)

СВІТ, У ЯКОМУ ЖИВУ¹

Роман

Переклала з англійської та склала примітки
Наталія ДОБЖАНСЬКА-НАЙТ

ЗМІСТ

Передмова автора	IX. Внутрішні видіння
I. Рука, яка бачить	X. Аналогії у чуттєвому сприйнятті
II. Руки інших	XI. Перед світанком душі
III. Рука людства	XII. Більші дозволи
IV. Сила доторку	XIII. Світ снів
V. Тонші вібрації	XIV. Сни та реальність
VI. Нюх. Грішний ангел	XV. Сон наяву
VII. Відносна цінність органів чуттів	XVI. Наспів темряви
VIII. Світ п'яти чуттів	

Автобіографія Гелен Келлер — безсумнівно, є однією з найвидатніших біографічних пам'яток, коли-небудь виданих. — British Weekly.

Ця книга є людським записом, що являє собою надзвичайний інтерес, і ми вважаємо, не має аналогу в історії літератури. — Yorkshire Post.

Автобіографія Міс Келлер, гарно написана і повна практичної зацікавленості у всіх сторонах життя — літературній, художній та соціальній, є пам'яткою надзвичайної перемоги над фізичними вадами. — Times.

Ця книга — запис про чудесне. Ніхто не може читати її і не бути глибоко зворушеним терпінням і відданістю, які налагодили зв'язок сліпої, глухонімої дитини з людським життям, — і не сповнитися зачудуванням швидким розумінням, яке уможливило таке спілкування з зовнішнім світом. — Queen.

¹ Друкується за виданням: Helen Keller. The World I Live in. — Hodder and Stoughton. London, New York, Toronto. — 1908.

*Генрі Г. Роджерсу,
дорогому другові вже багато років,
присвячується ця книга*

ПЕРЕДМОВА АВТОРА

Есе та вірш у цій книзі вперше вийшли друком у «Сентшері Мегезін» — есе під назвою «Балачка про руку», «Чуття та розсудливість» і «Мої сни». Містер Гілдер запропонував статті, і я дякую йому за його зацікавленість та заохочення. Однак він також мусить брати і відповідальність, яка супроводжує мою вдячність. Бо ж саме завдяки його бажанню, а також бажанню інших редакторів я так багато говорю про себе.

Кожна книжка у певному розумінні — автобіографічна. Однак у той час як іншим створінням, які записують себе, дозволено принаймні змінити тему, вочевидь, нікому не цікаво, що я думаю про плату, про збереження природних ресурсів, або ж про конфлікти, що обертаються навколо імені Дрейфус. Якщо я пропоную реформувати систему освіти у світі, мої друзі-редактори кажуть: «Це цікаво. Але, будь ласка, розкажіть нам, яке уявлення Ви мали про гарне і добре, коли Вам було шість років?» Спочатку вони просять мене розповісти про життя дитини, яка є матір'ю цієї жінки. Тоді вони роблять мене власною донькою і просять описати відчуття дорослої. Зрештою мене просять написати про мої сни, і таким чином я стаю анахронічною бабусею: бо ж оповідати сни — особливий привілей старих. Редактори такі милі, що вони, безсумнівно, мають рацію, вважаючи, що нічого з того, що я маю сказати про справи у Всесвіті, не може бути цікавим. Але доки вони не нададуть мені можливість писати про справи, які є «не-мною», світ мусить продовжувати жити без інструкцій та реформ, а я можу лише робити все, що мені вдасться, з однією маленькою темою, на яку мені дозволено вести бесіду.

У «Наспіві темряви» я не мала на меті заявити про себе як поет. Я думала, що пишу прозу, за винятком чудесного уривка з книги Іова, що я переказала. Але моїм друзям вдалося, що ця частка виділяється з-поміж експозиції, і я переробила її на щось на кшталт вірша.

*Г. К. Врентара,
Масацусетс, 1 липня 1908 року.*

I

РУКА, ЯКА БАЧИТЬ

Я щойно торкнулася свого собаки. Він котився по траві, демонструючи кожним м'язом і кожною кінцівкою свого тіла, що йому приємно. Я хотіла зловити цей образ пальцями і торкнулася його так делікатно, ніби торкалася павутиння; та ба, його товсте тіло крутнулося, залякло і випросталося у вертикальне положення, і його язик лизнув мені руку! Він притулювся до мене, начебто йому приносило радість втиснутися всім тілом у мою долоню. Він виказував любов до моєї руки своїм хвостом, лапою, язиком. Якби він умів говорити, то вірю, що сказав би разом зі мною, що рай досягається дотиком — бо в дотику вся любов та розуміння.

Цей маленький випадок спонукав мене розпочати розмову про руки, і якщо моя мова вдасться, то мушу дякувати своєму зірковому собаці. У будь-якому разі приємно говорити на тему, якої ще ніхто не монополізував; це як прокладання нової стежки в неходженому лісі, коли розмічається шлях, де раніше не ставала нога людини. Я рада взяти вас за руку і повести неходженим шляхом у світ, де панує верховенство руки. Але вже на самому початку ми натикаємося на перешкоду. Ви настільки звикли до світла, що я боюся, що ви станете спотикатися, коли я спробую повести вас через край темряви та тиші. Вважається, що незрячі не належать до найкращих поводитирів. Однак, хоча я й не можу гарантувати, що вас не згублю, все ж обіцяю, що вас не заведуть у вогонь чи воду і ви не впадете у глибоку яму. Якщо йтимете за мною терпляче, то впевнитесь, що «є такий тонкий звук — нічого не живе між ним і тишею», і речі містять більше значення, ніж може побачити око.

Для мене моя рука — це те, що для вас зір і слух разом. Значною мірою ми подорожуємо тими ж дорогами, читаємо ті самі книжки, говоримо тією ж мовою, однак переживаємо різний досвід. Усе, що приходить до мене і що відходить від мене, обертається на руці, як на стрижні. Саме рука пов'язує мене зі світом чоловіків та жінок. Рука є моїм органом чуття, яким я сягаю через ізоляцію й темряву і ловлю кожне задоволення, кожну дію, що зустрічають мої пальці. Від того, що одне маленьке слово зронилося в мою руку з руки іншої людини, почалося розуміння, радість і вся повнота мого життя. Як і біблійний Іов, я відчуваю, що якась рука зробила мене, майстерно стулила мене до купи і сформувала саму мою душу.

У всьому, що зі мною відбувається, у всіх моїх думках я усвідомлюю якусь руку. Що б не зворушило мене, що б не схвилювало мене — все це неначе рука, яка торкається мене у темряві, і цей доторк — моя реальність. Ви могли б сказати, що видовище, яке приносить вам радість, чи удар, який змушує жалючі сльози навертатися на очі, є нереальним, — це було б так само, як і сказати, що враження, які я назбирала завдяки доторку, теж нереальні. Ніжне тремтіння крил метелика в моїй руці, м'які пелюстки фіалок, які скручуються у прохолодних складках листочків, або ж ніжно підіймаються з лугової трави, ясні та чіткі обриси обличчя й кінцівок, гладкий вигин шиї коня і оксамитовий доторк його носа — усе це і ще тисяча результатуючих комбінацій, що формуються у моєму розумі, — це складає мій світ.

Ідеї створюють світ, у якому ми живемо, а враження доповнюють ідеї. Мій світ побудований із відчуттів доторку, позбавлених фізичного кольору та звуку; але навіть без кольору і звуку він дихає і пульсує життям. У моїй свідомості кожен предмет асоціюється з тактильними якостями, які, поєднані у незліченну кількість способів, дають мені відчуття сили, краси або ж недоречності: бо руками я можу відчувати в зовнішньому вигляді речей комічне, так само як і прекрасне. Пам'ятайте, що ви, які залежите від власного зору, не відчуваєте, наскільки багато речей можна відчути на дотик. Усі відчутні на доторк речі є рухомими або ж непорушними, великими чи маленькими, теплими чи холодними, і ці якості модифікуються, створюючи розмаїття. Прохолода водяної лілії, яка напучується, щоб розквітнути, відрізняється від прохолоди вечірнього вітерця влітку, і знову ж відрізняється від прохолоди дощу, який пробігається до сердець створінь, що ростуть, і дає їм життя і тіло. Оксамит троянди не такий, як у спілого персика або ж дитячої щічки з ямочкою. Твердість каменю порівняно з твердістю дерева — як глибокий чоловічий бас порівняно з низьким жіночим голосом. Те, що

я називаю красою, я знаходжу в певних поєднаннях усіх цих рис; значною мірою воно походить з потоку вигнутих та прямих ліній, який над усіма речами.

Я думаю, ви запитаете: «Що для Вас означає пряма лінія?»

Вона означає кілька речей. Вона символізує обов'язок. Здається, вона має таку якість, як невблаганність, притаманну також обов'язку. Коли я мушу зробити щось таке, чого не можна відкладати вбік, то почуваюся, неначе рухаюся вперед по прямій і маю кудись прибути, або ж продовжувати нескінченно — не звертаючи ні вправо, ні вліво.

Ось що вона означає. Щоб уникнути цього моралізаторства, вам слід спитати: «Як відчувається пряма лінія?» Вона відчувається, я думаю, такою як є, — прямою — нудною думкою, яка нескінченно розтягується. Красномовність на дотик полягає не в прямих лініях, а в непрямих лініях, або у великій кількості кривих і прямих ліній разом. Вони з'являються і зникають, то глибокі, то мілкі, то обірвані, або ж розтягнуті чи роздуті. Вони підіймаються і потопують під моїми пальцями, вони сповнені раптових початків і пауз, і розмаїття їх невичерпне і чудесне. Так що ви бачите, від мене не схований край прекрасного, хоча моя рука й не може відчути фантастичних кольорів у заході сонця чи на вершині гори, чи сягнути блакитної глибини небес.

Фізика каже мені, що я благополучна у світі, який, як мені кажуть, не знає ні кольорів, ні звуків, але створений у плані розмірів, форм та внутрішніх властивостей; бо ж принаймні кожен предмет видається моїм пальцям як такий, що міцно стоїть, така собі права сторона дороги, і не є перевернутим зображенням на сітківці, до якого мозок нескінченно докладає несвідомих зусиль, щоб поставити все знову на ноги. Відчутний предмет, з усією теплотою життя, проходить повністю у мій мозок і займає те саме місце, що й у просторі; бо без егоїзму розум такий же великий, як і Всесвіт.

Коли я думаю про пагорби, то думаю про силу, спрямовану вгору, по якій я йду. Коли вода стає предметом моєї думки, я відчуваю прохолодний шок занурення і швидкий послух хвиль, які хрускотять та звиваються і створюють брижі навколо мого тіла. Приємні зміни шорсткого і гладенького, гнучкого і жорсткого, вигнутого і прямого у корі та гілках дерева дають правду моїй руці. Непорушна скеля, з виступами та пожелобленою поверхнею, згинається під моїми пальцями у найрозмаїтіші рівчаки та порожнини. Виступ кавуна та надуті округлості кабачків, які проростають, брунькуються і досягають у дивному саду, посадженому десь за моїми пальцями, є безглуздими і смішними у моїй тактильній пам'яті й уяві. Мої пальці залоскотані до насолоди ніжним переливом хвиль сміху немовляти і знаходять розраду в потужному кукуріканні самодержця клуні. Яюсь у мене був ручний півник, який часто вилазив мені на коліна, витягав шию й кукурікав. Одна пташка в руці була тоді вартнішою за двох у клубищі.

Звичайно, мої пальці не можуть отримати враження про щось велике ціле з першого погляду; але я відчуваю частини, і мій розум складає їх до купи. Спочатку я ходжу по будинку, торкаючись одного предмета за іншим по порядку, а тоді вже можу сформувати уявлення про весь будинок. У домах інших людей я можу торкатися тільки того, що мені показують, — основні об'єкти зацікавленості, різьба на стіні чи дивовижна архітектурна риса, виставлені як сімейний фотоальбом. Через це будинок, який мені незнайомий, спершу не справляє на мене ніякого загального враження і не показує мені гармонії деталей. Це не повне поняття, а набір вражень від предметів, які, коли приходять до мене, є роз'єднаними

та ізольованими. Проте мій розум повний асоціацій, відчуттів, теорій, і разом із ними він конструює будинок. Цей процес нагадує мені побудову храму Соломона, коли не було чути ні пилки, ні молота, ані якого іншого інструмента, поки камені викладалися один на інший. А мовчазним робітником є уява, яка виділяє реальність із хаосу.

Без уяви якою бідолашкою був би мій світ! Мій сад був би мовчазною латкою землі, по якій розкидані палиці, різні за розмірами та запахами. Але коли око мого розуму відкривається краси, гола земля яскравішає під моїми ногами, і рядок живоплоту випускає листочки, і рожеве дерево струшує свій аромат навколо. Я знаю, який вигляд мають дерева, на яких розпускаються бруньки, і я вхожу в радість кохання птахів, які паруються, і це є дивом уяви.

Диво зростає удвічі, коли через мої пальці уява просувається далі і зустрічається з уявою митця, яку він втілює у скульптурну форму. Хоча порівняно з теплим і живим, рухомим обличчям друга мармур є холодним і нечутливим, у ньому не б'ється пульс, та все ж він є гарним для моєї руки. Його плавні згини та вигини є справжнім задоволенням; лише дихання бракує; однак під чарівною дією уяви мармур тріпотить і стає божественною реальністю ідеального. Уява вкладає емоції у кожну лінію та вигин, і статуя під моїм дотиком — справді, сама богиня, яка дихає і рухається і зачаровує.

Утім то правда, що деякі скульптури, навіть визнані шедеври, не тішать моєї руки. Коли я торкаюся того, що називають Крилатою Перемогою, мені спочатку це нагадує якийсь безголовий, безрукий і безногий сон, який летить до мене неспокійної ночі. Одежа цієї Перемоги залякло заштовхнута назад, і не нагадує одягу, яка — я відчувала — летіла, тріпотіла, згорталася складками й розгорталася на вітрі. Проте уява заповнює ці недосконалості, й одразу ж Перемога стає могутньою та палкою постаттю, і морські вітри здіймають її одягу, а в крилах її — велич завоювань.

Я знаходжу у гарній статуї досконалість тілесної форми, риси балансу та повноти. Мінерва, зависла в павутині поетичної алюзії, дає мені відчуття радісного поживлення — майже фізичного; і мені подобається розкішне хвилясте волосся Вакха й Аполлона, і вінок із плюща, який так нагадує язичницькі свята.

Так уява увінчує досвід моїх рук. І вони навчилися вправності від мудрої руки іншого, яка, сама керована уявою, вела мене безпечно стежками, яких я не знала, зробили темряву світлом переді мною і випростили мої викривлені шляхи.

II

РУКИ ІНШИХ

Тепло і захист руки відчуваються як рідна домівка для мене, яка завжди опиралася на неї з надією отримання допомоги та радості. Я прекрасно розумію, як Псаломспівець може здійснити голос із силою та радістю, співаючи: «Я покладаю надію на Бога весь час, і Його рука триматиме мене, і я житиму у безпеці». У силі людської руки теж є щось божественне. Мені кажуть, що погляд коханих очей може хвилювати на відстані; але немає відстані у доторку коханої руки. Навіть листи, які я отримую —

Добрі листи, які видають глибоку історію серця,
У якій ми відчуваємо присутність руки.

Цікаво спостерігати відмінності між руками людей. Вони показують розмаїті види життєвої сили, енергії, спокою та сердечності. Я ніколи не усвідомлювала, наскільки живою є рука, аж поки не побачила застигли гіпсові форми в колекції зліпків, яку має пан Хаттон. Рука, яку я знаю в житті, має повноту крові в жилах і є пружною від духу. Наскільки відрізнялася рука милого пана Хаттона від її тьмяного, нечутливого образу! Як на мене, зліпкові бракує самої форми руки. Серед багатьох зліпків колекції пана Хаттона я не могла впізнати жодного, навіть свого власного. Але люблячої руки я ніколи не забуду. Я пам'ятаю у своїх пальцях великі руки єпископа Брукса, сповнені через край радістю сильного чоловіка та ніжністю.

Якби ви були глухими і сліпими й могли потримати руку пана Джефферсона, то ви побачили б у ній обличчя і почули добрий голос, не схожий на жоден із тих, що ви знали. Рука Марка Твена повна маленьких примх та найжартівливіших настроїв, і поки ви тримаєте її, жартівливість змінюється на співчуття та захист.

Мені кажуть, що слова, які я щойно написала, не «описують» рук моїх друзів, вони лише наділяють їх добрими людськими рисами, якими, я знаю, вони володіють і які мова передає за допомогою абстрактних слів. Критика натякає на те, що я не подаю первинної правди про те, що відчуваю; але як по-іншому ті описи у книжках, що я читаю, написані людьми, які бачать, передають видимий образ обличчя? Я читаю, що обличчя є сильним, лагідним; що воно повне терпеливості, інтелекту; що воно витончене, миле, шляхетне, гарне. Хіба я не маю такого ж права використовувати ті самі слова, описуючи, що я відчуваю, як і ви, коли описували, що ви бачите? Вони правдиво виражають, що я відчуваю в руці. Я рідко свідомо пам'ятаю про фізичні риси і не пам'ятаю, пальці руки довгі чи короткі, шкіра волога чи суха. Ви так само, без свідомих зусиль, не зможете пригадати деталі якогось обличчя і сказати, що очі — блакитні, підборіддя — гостре, ніс — короткий або що щоки — запалі, і я уявляю, що вам не вдасться добре передати враження від людини — не настільки добре, як тоді, коли б ви одразу витлумачили для серця основні моральні риси цього обличчя — гумор, серйозність, смуток, духовність. Якби я розповіла вам фізичними термінами те, як відчуває рука, ви не були б мудрішими через мене, аніж сліпий, якому детально описати обличчя. Пам'ятайте ж, що, коли до сліпого повертається зір, він не впізнає найпростіших речей, які були знайомі на дотик, найдорожчого обличчя, що було рідним для його пальців, і йому зовсім не допоможе, що люди і речі описуються йому ще і ще раз. І тому ви, не натренований доторком, не впізнаєте руки, коли стискаєте її; і тому так само й ніякому опису, який я запропоную, не вдасться познайомити вас із дружньою рукою, яку часто стискали мої пальці і яку моє почуття перекладає моїм пам'яті.

Я не можу описувати руки як належні до якогось класу чи типу; не існує демократії рук. Деякі руки кажуть мені, що вони роблять усе з максимумом метушні та шуму. Інші руки — неспокійні та нерозсудливі, з нервовими, метушливими пальцями, які виказують натуру, чутливу до маленьких колючок щоденного життя. Іноді я з побоюванням впізнаю добру, але нерозумну руку людини, яка багатослівно розповідає новини, що насправді не є новинами. Я зустрічала єпископа з жартівливою рукою, гумориста з рукою свинцевої поважності, людину з претензією на доблесть — з боязкою рукою, а також тиху, вибачливу людину — зі сталевим кулаком. Коли я була маленькою дівчинкою, мене якось взяли до жінки, яка була незряча і паралізована. Я ніколи не забуду, як вона простягнула свою

маленьку тремтячу руку і притиснула її зі співчуттям до моєї. Мої очі наповнюються сльозами, коли думаю про неї. Втома, біль, темрява і солодке терпіння — все відчувалося у її тонкій, змарнілій, мацаючій, люблячій руці.

Мало людей із тих, хто не знає мене, зрозуміють, я думаю, наскільки багато я вловлюю з настрою друга, який розмовляє з кимось іншим. Моя рука слідує за його рухами; я торкаюся його кисті, цілої руки, обличчя. Я можу розпізнати, коли він сповнений радості через гарний анекдот, який мені не переказали, або ж коли він розповідає жваву історію. Один із моїх друзів — досить агресивний, і його рука завжди проголошує наближення суперечки. За цим різким нетерпеливим рухом я знаю, що в нього готовий аргумент для когось. Я відчувала, як він здригався, коли в його свідомості вистрілював раптовий спогад чи якась нова ідея. Я відчувала горе в його руці. Я відчувала, як його душа загорталася в темряву — велично, неначе в одіж. Інша людина, подруга, має позитивні, з емпатією, руки, які показують сильну непоступливість у вираженні поглядів. Вона єдина з усіх, кого я знаю, хто виділяє слова, які вона написала, і наголошує їх тоді, коли виділяє, і ставить наголос у словах, які вимовляє, коли я читаю в неї по вустах. Я люблю це розмаїте наголошення більше, ніж монотонне стукання немодульованих людей, які вбивають молотком значення слів у мою долоню.

Деякі руки, коли стискають твою, сяють і всі сповнюються радістю. Вони пульсують і розширюються від життя. Незнайомці стискали мою руку так, неначе це була рука давно втраченої сестри. Інші люди потискають мені руку так, неначе бояться, що я утну їм якусь витівку. Такі люди ввічливо простягають тобі кінчики пальців, яких вони дозволяють тобі торкнутися, і в момент контакту вони відступають, і внутрішньо ти сподіваєшся, що тебе не провідають знову, щоб ти взяв цю руку «мишачої мужності». Це означає манірний розум, негречну гордість і нерідко недовіру. Це антипод руки тих, у кого велика, любляча натура.

Потиск руки деяких людей змушує тебе подумати про нещасний випадок чи раптову смерть. Порівняйте для контрасту таку руку, яка тільки очікує лиха, зі швидкою, вправною, спокійною рукою медсестри, яку я пам'ятаю з любов'ю, бо вона піклувалася, як тільки могла, про мою вчительку. Я стискала руки деяких багатих людей, які не прядуть і важко не працюють, але все одно не є прекрасними. Під їхньою м'якою та гладенькою круглістю — який хаос нерозвиненого характеру!

Я впевнена, що ніяка рука не може зрівнятися з рукою терапевта в умілості роботи з пацієнтом, милосердній лагідності та чудовій певності. Нічого дивного, що Раскін знаходить у впевнених рухах хірурга досконалість контролю та делікатну точність, варту наслідування митцем. Якщо лікар — людина чудової природи, то в його доторку буде зцілення для духу. Цей чарівний доторк благополуччя був у руці одного з моїх дорогих друзів, який був нашим лікарем у хворобі та здоров'ї. Його щасливий щирий дух діяв на користь пацієнтам незалежно від того, чи потребували вони ліків.

Так само як є багато видів краси обличчя, є також багато видів краси руки. Руки людей з сильною індивідуальністю та чутливістю є чудесно рухливими. Побіжний погляд на їхні кінчики пальців виявляє те, що вони виражають багато відтінків думки. Час від часу я торкаюся тонкої, граційної руки з делікатним зап'ястям, яка пише з такою ж красою та чіткістю, яку ви, напевне, побачите у почерку деяких висококультурних людей. Якби ж ви могли побачити, як гарненько на моїй руці пишуть маленькі дітки. Вони — дикі квіти людства, а рухи їхніх пальчиків — дикі квіти мови.

Все це — моя особиста наука читання долонь, і коли я ворожу вам, це не якась загадкова інтуїція чи циганське відьомство — а природне, пояснюване впізнавання характеру, який витиснений у вашій руці. Руку не тільки так само легко впізнати, як і обличчя, — вона також розкриває свої секрети більш відкрито і несвідомо. Люди контролюють свій вираз обличчя, але на руку не підпадає це обмеження. Вона розслаблена і робиться в'ялою, коли дух опущений та пригнічений; м'язи стискаються, коли розум схвильований чи серце радісне; і постійні риси весь час залишаються написаними на ній.

ІІІ

РУКА ЛЮДСТВА

Подивіться у свій «Словник Століття» або — якщо ви незрячі — попросіть, щоб це зробив для вас ваш учитель, і дізнайтеся, скільки ідіом створено на ідеї руки і як багато слів побудовано від латинського кореня *manus* — достатньо слів, щоб назвати всі важливі справи життя. «Рука», з цитатами і складними словами, займає двадцять чотири колонки, вісім сторінок цього словника. Рука визначається як «орган чуття». Як бездоганно визначення підходить для мене, з обома значеннями слова «відчувати»! Рукою я можу вхопити і тримати все, що знайду у трьох світах — фізичному, інтелектуальному та духовному.

Подумайте, як людина ставиться до світу з точки зору руки. Все життя ділиться між тим, що лежить в одній руці, та тим, що лежить в іншій. Продукти майстерності є мануфактурою (рукотворними). Продукти справ є менеджментом. Історія, здається, побила рекорд — жаль через наші хроніки війни! — маневри армій. Однак історія миру — теж оповідь про працю на полях, у лісах, на виноградниках, написана в переможному підручнику знаків — знак руки, яка підкорила дику природу. Навіть сам працівник називається: «пара рук». У словах «наручники» та «маніфестація» читаємо історію людського рабства та свободи.

Таких маленьких виразів є міріади; але я не згадуватиму надто багато, щоб ви не вигукнули: «Руки геть!» Однак я не стану відмовлятися від цієї гри зі словами, поки не запишу кількох із них. Якщо тільки щось не належить комусь уперше, то воно називається «вживане», або «секонд-хенд». Це те, що мені кажуть, є моє знання. Але мої вірні друзі приходять на мій захист, і незадоволені тим, щоб дарувати мені природне знання «з перших рук», яке є законно моїм, приписують усе, що я здобула і відкрила своєю доброю правою рукою, надприродному «шостому чуттю» і заслугам за чудеса та послані з небес компенсації. Не лише правою, а й лівою рукою; бо нею я читаю, і це так само правдиво і почесно, як і інше. Яким половинним розвитком людської сили нехтується ліва рука? Коли ми прибудемо до кульмінаційного пункту цивілізації, хіба ми не будемо всі такими, що однаково володіють обома руками, і в наших змаганнях рукопашних проти труднощів, хіба ми не тріумфуватимемо двічі? До речі, мені спало на думку, що коли моя вчителька тренувала мій неприручений дух, її боротьба проти сил темряви міцною рукою дисципліни і світлом ручного алфавіту — ця боротьба в обох значеннях була конфліктом «врукопашну».

Ніяке есе не може бути повним без цитати з Шекспіра. У полі, яке я через самовпевненість молодості думала, що було моїм, він пожавав урожай раніше за мене. Майже у кожній п'єсі є уривки, де грає роль рука. Розмова розбитої серцем Леді Макбет з самою собою, над своєю невеличкою рукою, з якої всі парфуми Аравії

не здатні змити пляму, є найжалюгіднішим моментом трагедії. Марк Антоній нагороджує Скаруса, найсміливішого із своїх солдатів, тим, що просить Клеопатру подати йому руку: «Подай свою прихильну руку до вуст його». В іншому настрої він впадає у гнів, тому що Тирей, якого він зневажає, наважився поцілувати руку королеви, «мій друг дитинства, королівська печатка високих сердець». Коли над Клеопатрою висить загроза приниження — нагородження тріумфу Цезаря — вона хапає кинджал, вигукуючи: «Я довіряю своєму рішенню і своїм добрим рукам». Тим самим швидким інстинктом Кассій довіряє власним рукам, коли вбиває Цезаря: «Говоріть, руки, за мене!» «Дозвольте мені поцілувати вашу руку», — говорить незрячий Глостер до Ліра. «Дозволь мені раніше її витерти, — відповідає розбитий старий король, — від неї йде запах смертності». Як багато сумного значення в цьому єдиному уривку! Як він відкриває наші очі на те, яке страшне очищення пройшов король Лір, щоб дізнатися, що статус королівської особи — не захист проти невдячності та жорстокості! Вигук Глостера про власного сина: «Якби мені дожити, щоб побачити тебе у моєму доторку, то я б сказав, що знову маю очі», — мені так само відгукується правдивим пульсом, як і горе, що він відчуває. Привид у «Гамлеті» розповідає про кривди, з яких виникає трагедія:

«Ось так я, уві сні, рукою брата позбавлений і трону, і жони водночас».

А як цей уривок з «Отелло» змушує затамувати подих — уривок, повний гіркого наміру, в якому підозра Отелло довершується злом, що він каже про руку Дездемони; і вона в невинності відповідає лише на невинне значення його слів: «Бо це була рука, що віддала моє серце».

Не всі великі уривки з Шекспіра про руку є трагічними. Згадайте лишень легку гру слів у «Ромео та Джульєтті», де діалог, спритно перелітаючи з одного боку в інший, сплітає гарний сонет про руку. І хто знає руку, якщо не коханець?

Доторк руки є в кожному розділі Біблії. Як же, ви могли б майже переписати книгу «Вихід» як історію про руку. Все робиться за допомогою руки Господа і Мойсея. Пригноблення іудеїв перекладено так: «Рука фараона була важкою на іудеїв». Їхній вихід із цієї землі описаний такими яскравими словами: «Господь вивів дітей Ізраїля з дому рабства міцною рукою та витягнутою рукою». Через простягнення руки Мойсея води Червоного моря розділилися і стали стіною. Коли Господь підіймає руку у гніві, тисячі гинуть у пустелі. Кожна дія, кожен закон в історії Ізраїля, так само як і в історії людства, схвалюється рукою. Чи це не використовується у великі моменти проголошення клятви, благословення, прокляття, вдаряючи людину, погоджуючись, одружуючись, будуючи, руйнуючи? Священність руки згадується в законі, що ніяка жертва не вважається дійсною, поки жертводавець не покладе руки на голову жертви. Громада кладе руки на голови тих, хто засуджений на смерть. Якою жадливою має бути засудження їхніх рук для засудженого! Коли Мойсей буде вівтар на горі Синай, йому наказано не використовувати ніяких інструментів, але зводити його власними руками. Земля, море, людина і всі нижчі тварини священні для Бога, бо Він створив їх Своєю рукою. Коли псаломспівець роздумує про небо і землю, він вигукує: «Що є людина, о Господи, що Ти турбуєшся про неї? Бо Ти створив її, щоб вона панувала над творінням рук Твоїх». Благальний жест руки завжди супроводжує усну молитву, і разом з чистими руками — чисте серце.

Христос втішав, і благословляв, і зціляв, і творив багато чудес Своїми руками. Він торкався очей незрячих, і очі відкривалися. Коли Яір шукав Його, сповнений гора, Ісус пішов і наклав руки на дочку цього правителя, і вона прокинулася від

сну смерті до любові свого батька. Ви також пам'ятаєте, як він зцілив скорчену жінку. Він сказав до неї: «Жінко, ти звільнена від немочі своєї», і він поклав руки на неї, і одразу ж вона випросталася, і прославляла Бога.

Погляньте туди ж, куди і ми дивитимемося — ми знаходимо руку в часі та історії, у роботі, будівництві, винахідництві, у виведенні цивілізації з варварства. Рука механіка, цього служителя стихій, рука, яка рубає, пиляє, ріже, будує, є корисною у світі рівною мірою, як і делікатна рука, яка малює дику квітку чи виливає грецьку вазу, чи ж рука державника, який пише закон. Око не може сказати до руки: «Я не маю у тобі потреби». Нехай благословенною буде рука! І нехай утричі благословенними будуть руки, які працюють!

IV

СИЛА ДОТОРКУ

Кілька місяців тому в газеті, яка оголошувала про публікацію «Журналу для незрячих Матільди Зіглер», з'явився такий абзац:

«Багато віршів та оповідань необхідно не включати, бо вони мають справу з зором. Згадки про місячні промені, райдугу, світло зірок, хмари, а також гарні краєвиди не можна друкувати, бо вони слугують для того, щоб наголошувати на відчутті незрячого стосовно його фізичної вади».

Іншими словами, я не можу говорити про гарні особняки та сади, бо я бідна. Я не можу читати про Париж та Вест-Індію, бо я не можу відвідати їх у їхній просторовій реальності. Мені не можна мріяти про небеса, бо, можливо, я ніколи туди не потраплю. Усе ж авантюрний дух спонукає мене вживати слова про зір та звук, значення яких я можу вгадувати лише з аналогії та уяви. Ця небезпечна гра — половина насолоди і веселощів щоденного життя. Я вся свічуся, коли читаю про прекрасні речі, які може спостерігати лише око. Згадки про місячні промені та хмари не наголошують на відчутті моєї фізичної вади: вони несуть мою душу за межі вузької дійсності фізичної вади. Критики отримують насолоду від того, що кажуть нам, чого ми не можемо робити. Вони кажуть, що сліпота та глухота повністю відрізають нас від речей, від яких отримує задоволення зір та слух, і звідси вони стверджують, що ми не маємо морального права говорити про красу, небеса, гори, спів пташок та кольори. Вони проголошують, що відчуття, які ми отримуємо від доторку, є «непрямі», неначе наші друзі відчували сонце для нас! Вони апіорі заперечують те, чого вони не бачили, а я відчула. Деякі сміливі з цих осіб, що сумніваються, зайшли настільки далеко, щоб навіть заперечувати моє існування. Таким чином, для того, щоб я могла знати, що я існую, я вдаюся до методу Декарта: «Я думаю, отже, існую». Отже, я — метафізично доведена, і я кину на тих, що сумніваються, тягар доказу мого не-існування. Коли ми подумаємо, як мало ще відомо про розум, то хіба ж не дивовижно, що будь-хто наважиться визначити, що людина може знати, чи чого не може знати? Я допускаю, що є незліченні дива у видимому Всесвіті, про які я не здогадуюсь. Подібним чином, о впевнений критику, існує безліч відчуттів, відомих мені, про які ти навіть не можеш мріяти.

Необхідність дає оку дорогоцінний дар бачити, і так само вона дає дорогоцінну силу відчувати цілому тілу. Іноді здається, що сама суть моєї плоті — це так багато очей, які довільно виглядають на цей світ, який заново твориться нового дня. Тиша і темрява, які, як кажуть, закрили мене всередині, надзвичайно гостинно

відкривають мої двері для незліченних відчуттів, які відволікають, інформують, застерігають і розважають. Зі своїми трьома довіреними гідами — доторком, нюхом та смаком — я здійснию багато екскурсій до крайньої межі досвіду, яку видно у місті Світла. Природа підлаштовується під потреби кожної людини. Якщо око покалічене і не бачить чарівного обличчя дня, доторк стає більш гострим і виразним. Природа продовжує через практику посилювати ті чуття, які залишилися, і додавати до них. З цієї причини незрячі часто чують із більшою легкістю та чіткістю, ніж інші люди. Відчуття нюху стає ледь не новою властивістю, яка проникає у плутанину та невиразність речей. Отже, згідно з незмінним законом, чуття допомагають одне одному та підсилюють одне одного. Не мені говорити, чим ми краще бачимо: рукою чи оком. Я лише знаю те, що світ, який я бачу пальцями, — живий, рум'яний і мене задовольняє. Доторк приносить незрячим багато милих визначеностей, яких бракує нашим більш щасливим друзям, бо їхнє відчуття доторку — нерозвинене. Коли вони дивляться на речі, то кладуть руки до кишень. Немає сумніву, що це є однією з причин, чому їхнє знання часто таке невиразне, неточне і непотрібне. Ймовірно також, що наше знання явищ, які перебувають поза межами руки, так само недосконале. Однак, у всякому разі, ми спостерігаємо їх через золоту імлу фантазії.

Утім немає нічого імлистого чи непевного стосовно того, чого ми можемо торкатися. Через відчуття доторку я знаю обличчя друзів, безмежне розмаїття прямих та зігнутих ліній, усі поверхні, плідність ґрунту, делікатні форми квітів, шляхетні форми дерев і діапазон потужних вітрів. Окрім предметів, поверхонь та атмосферних змін, я сприймаю незліченні вібрації. Я здобуваю багато знання про повсякденні справи зі струсів та поштовхів, які відчуваються всюди в будинку.

Кроки, як я відкрила, відрізняються тактично, відповідно до віку, статі і манер того, хто йде. Неможливо сплутати дріботіння дитини з ходою дорослої людини. Крок юнака, сильний та вільний, відрізняється від важкої, статечної ходи людини старшої середнього віку, і від кроку старого, ноги якого шаркають по підлозі або ж б'ють по ній повільними, тремтячими акцентами. По голій підлозі дівчинка йде зі швидким еластичним ритмом, який дуже відрізняється від поважнішого кроку жінки похилого віку. Я сміялася над скрипом нових туфель і гупанням повної служниці, яка танцювала джигу на кухні. Одного дня в ресторані готелю мою увагу привернув тактильний дисонанс. Я сиділа тихо і слухала ногами. Я виявила, що двоє офіціантів снували туди-сюди, але не з однаковою ходою. Грав оркестр, і я могла відчувати музичні хвилі по підлозі. Один з офіціантів ходив у ногу з грою оркестру, граційний та легкий, у той час як інший ігнорував музику і бігав від одного столика до іншого під ритм якогось дисонансу у своїй голові. Їхні кроки нагадували мені норовливого бойового жеребця, запряженого разом із тягловим конем.

Часто кроки виявляють певною мірою характер і настрої того, хто йде. Я відчуваю в них твердість і нерішучість, поспіх і неквапливість, активність та лінькуватість, втому, недбальство, боязкість, гнів і печаль. Я дуже усвідомлюю ці настрої та риси в людях, які мені знайомі.

Кроки часто перериваються певними струсами і здриганнями, так що я знаю, коли хтось вклякає, копає, стрясає чимсь, сідає чи встає. Таким чином, я стежу певною мірою за діями людей навколо мене і змінами їхньої поведінки. Якраз зараз приглушене, м'яке тупотіння босих ніг з подушечками і легкий струс розповіли мені, що мій пес стрибнув на крісло, щоб виглянути у вікно. Проте я не дозволяю

йому піти недослідженим; то ж часом я відчуваю такий самий рух — не на кріслі, а з порушенням територіальних прав — на канапі.

Коли тесля працює в будинку чи в сараї поблизу, я пізнаю через похилу, зубчасту вібрацію вгору-вниз і дзвінкий струс удару по удару, що він пиляє чи стукає молотком. Якщо я досить близько, то певна вібрація, яка рухається взад-вперед вздовж дерев'яної поверхні, дає мені інформацію про те, що він використовує рубанок.

Легке тріпотіння на килимку каже мені, що вітерець здув мої папери зі стола. Круглий тупий звук — сигнал про те, що олівець покотився по підлозі. Якщо книжка падає, це створює плаский важкий удар. Дерев'яний тихий стукіт на балюстраді оголошує, що вечерея готова. Багато з цих вібрацій стираються надворі. На галявині чи на дорозі я можу відчувати тільки біг, тупіт або ж стукіт коліс.

Прикладаючи руку до вуст людини і її горла, я отримую уявлення про велику кількість специфічних вібрацій і тлумачу їх: смішок хлопця, присвист чоловіка від подиву, вигук роздратування чи розгубленості, стогін від болю, викрик, шепіт, скрегіт, схлипування, задуха, утруднене дихання. Висловлювання тварин, хоча й безслівні, для мене красномовні — муркання кота, нявкання, його сердитий, різкий, сварливий вираз; гавкання собаки як знак попередження або радісне вітання, його крик відчаю і задоволене хропіння; мукання корови; скрекотання мавпи; хропіння коня; ревіння лева і жахливе гарчання тигра. Можливо, мені слід додати, заради тих, хто критикуватимуть та сумніватимуться, читаючи це есе, що своєю власною рукою я відчувала всі ці звуки. З дитинства і до сьогодні я давала собі можливість відвідувати зоологічні сади, звіринці та цирк, і всі тварини, крім тигра, говорили мені в руку. Я торкалася тигра лише в музеї, де він безневинний, як ягня. Однак я чула, як він говорить — коли поклала руку на ґрати його клітки. Я торкалася кількох левів у плоті і відчувала, як вони ревуть по-царськи, неначе водоспад по скелях.

Продовжуючи, я хочу сказати, що знаю хлюпання рідини у глеку. Так що якщо я проллю молоко, то мені немає виправдання, що не знала. Мені також знайомий вистріл корка з пляшки, шум вогню, цокання годинника, металеве гойдання вітряка, утруднене підймання й опускання помпи, пишна цівка шланга, оманливе постукування вітерця у двері та вікно і багато інших вібрацій поза межами обчислення.

Існують тактильні вібрації, які не належать до доторків шкіри. Вони проникають крізь шкіру, нерви, кістки — як біль, спека і холод. Удари барабана б'ють по мені — від грудної клітки до лопаток. Гуркіт поїзда, міст і молотьба машинного обладнання залишає на мені свою хватку, як у творі «Старий і море» — ще тривалий час по тому, як причина залишилася позаду. Якщо вібрація і рух поєднуються в моєму доторку хоча б якийсь час, — земля, здається, втікає, поки я стою на місці. Коли я сходжу з поїзда, перон обертається вихором, і мені важко йти твердою ногою.

Кожен атом мого тіла — це віброскоп. Але мої відчуття не є непомильними. Я простягаю руку вперед, і мої пальці знаходять щось пухнасте, і воно стрибає, тоді зібгається, неначе готове стрибнути, і загалом діє, неначе тварина. Я сплячу на мить з обережності. Торкаюся знову, твердішою рукою, і виявляю, що це — шуба, яка тріпотить і розвівається на вітрі. Мені, так само як і вам, земля здається нерухомою, а сонце, здається, що рухається; бо промені пополудні все більше віддаляються, коли торкаються мого обличчя, аж поки повітря стає холоднішим. З цього я розумію, як і берег, здається, віддаляється, коли від нього відпливаєш. І тому я не відчуваю недовіри, коли ви кажете, що паралельні лінії створюють враження, що колись зійдуться і що земля, здається, стрінеться

з небом. Мої кілька органів чуттів відкрили мені власну недосконалість та оманливість. Оманливими є не лише органи чуттів: численні випадки використання слів та виразів у нашій мові вказують на те, що люди, які володіють усіма п'ятьма органами чуттів, мають труднощі в тому, щоб чітко розрізнити їхні функції. Я розумію, що ми чуємо краєвиди, бачимо тони, пробуємо на смак музику. Мені кажуть, що голоси мають колір. Музичний такт, який я вважала справою гарного сприйняття, виявляється — це справа смаку. Судячи з широкого використання слова, смак видається найважливішим серед усіх чуттів. Смак керує великими й малими умовностями життя. Звичайно, мова чуттів сповнена суперечностей, і мої приятелі, які мають п'ять дверей у своєму домі, почуваються не більш упевнено та комфортно — як удома — у собі, ніж я. То що, тоді мені не вибачать, якщо цьому опису моїх відчуттів бракуватиме точності?

V

ТОНШІ ВІБРАЦІЇ

Я вже говорила про численні струси та поштовхи, які щодня служать моїм дарам. Вищі й більші вібрації, які апелюють до моїх емоцій, — розмаїті й щедрі. Я прислухаюся з благоговінням до гуркоту грому і до приглушеної лавини звуку, коли море кидається на берег. І я люблю інструмент, який вловлює всі діапазони океану і випускає їх великими хвилями припливу, — багатоголосий орган. Якби музику можна було бачити, я могла б показати, куди йдуть ноти органа, тоді коли вони підіймаються й падають, забираються вище і вище, хитаються і гойдаються, то гучні і глибокі, то високі і штормові, тоді м'які й урочисті, і легші вібрації переплітаються з ними і пробігають через них. Повинна сказати, що музика органа сповнює екстазом саму дію відчуття.

В інших інструментах теж є відчутна насолода. Скрипка здається прекрасно живою, коли відгукується на найменше бажання майстра. Різниця між її нотами тонша, ніж між нотами фортепіано.

Найбільше мені подобається музика фортепіано тоді, коли я торкаюся цього інструмента. Якщо я тримаю руку на кришці, то відстежую крихітні коливання, повернення мелодії, і тишу, яка за цим слідує. Це пояснює мені, як звук може стихнути для вуха, що його слухає.

...Як тонко і прозоро,
І тонше і ясніше — далі, далі!
Солодкі й далекі від скелі та бескидів,
Ріжки Ельфландії ледь-ледь співають!

Я можу слідувати за панівним духом і настроєм музики. Я помічаю радісний танок, як він вистрибує за клавіші, повільну панахиду, мрійливу музику. Я сповнююсь хвилювання від полум'яного змаху нот, які перетинаються грозовими тонами у «Валькірії», де Вотан запалює вогняні язики жаху, які охороняють сплячу Брунхільду. Яким чудовим є інструмент, на якому великий музикант співає своїми руками! Мені ніколи не вдавалося відрізнити один твір від іншого. Я думаю, це можливо; але концентрація та напруження моєї уваги були б такими великими, що я сумніваюся, щоб отримане задоволення було співрозмірним до зусилля.

Тож я не можу легко розрізнити мелодію, яку співають. Але коли покладу руку на горло та щокую іншого, я можу насолоджуватися змінами в голосі. Я знаю, коли

голос високий чи низький, чистий чи приглушений, сумний чи бадьорий. Тонке, дрижке відчуття голосу немолодої людини відрізняється у моєму доторку від відчуття молодого голосу. Протяжна мова південця (мешканця південних штатів США. — *Прим. перекл.*) зовсім інакша, ніж різкий звук янкі. Іноді приплив та відплив голосу такий чарівливий, що мої пальці дрижать від витонченої насолоди, навіть якщо я не розумію ні слова з того, що кажуть.

З іншого боку, я надмірно чутлива до різних звуків — таких як розмелювання, шкрябання і хрипке скрипіння заржавілих замків. Свистки кораблів у тумані — мої вібраційні жахи. Я стояла біля моста, який був у процесі побудови, і відчувала тактильний гуркіт, як грюкають важкі маси каменя, як котяться шматки розвільненого ґрунту, як гримлять мотори, як скидують землю каретки, як тричі вдаряють молоти Вулкана. Я ще можу відчувати запах печей, смоли і цементу.

Таким чином, у мене є яскраве уявлення про потужні зусилля у сталі та камені, я вірю, що мені знайомі всі диявольські звуки, які продукує людина чи машини. Звук удару від важких тіл, які падають, раптове розколювання на друзки колод, кристалічне розбивання криги від важкого стукоту, тріск дерева, скинутого на землю ураганом, нераціональний наполегливий хаос шуму, створеного від переведення вантажних потягів, вибух газу, підривання каменя і жахаюче тертя одного каменя об інший, що передує колапсу — все це було в моєму досвіді дотику, і все це робить внесок у мою ідею бедламу, битви, смерчу, землетрусу та інших велетенських накопичень звуку.

Дотик надає мені зв'язок із транспортом і розмаїттям життя міста. Окрім штовханини та скупчення людей і невизначеного тертя й електричного виття авто я помічаю випари з багатьох різних магазинів; з автомобілів, підвод, коней, фруктових кіосків, і багато різновидів диму.

Запахи дивні і затхлі,
Повітря гостре й запилене
Вапняком і піском,
Що не витримає ніхто,
Роблять вулицю непрохідною,
А людей — дратівливими,
Аж доки кожен заплаче,
Ідучи у тремтінні,
Коли зір очей
Та відчуття носа
Спинилися — або принаймні послабилися —
«О Небо! Коли це місто сконає?»

Джордж Арнольд

Місто — цікаве, але після гуркоту міста і струсів потяга, які дратують, завжди бажана тактильна тиша сільської місцевості. Наскільки безшумними є руйнування, лагодження та зміни в природі, наскільки вони не заважають! Жодного звуку молота чи пилки, чи шматка каменя, відрізаного від каменя — але музикою шурхоту та спілих ударів по траві приходять тріпотливі листочки і м'які фрукти, які вітер щодня перевертає з гілок. Мовчки все обвисає та похиляється, все в'яне, все виливається назад у землю, щоб відтворитися знову; все спить, поки зайняті архітектори дня і ночі мовчазно собі працюють десь в іншому місці. Той самий

мир і спокій царює, коли раптом земля підкоряється новозбудженому створінню. М'яко океан трави, моху та квітів розходиться — хвиля за хвилею — по землі.

Завіси з листя драпірують голі гілки. Великі та прекрасні дерева у своїх стійких коренятих серцях готуються знову прийняти птахів, які займають їхні простори палати з південного та західного боку. Ні, немає настільки низького місця, щоб не поселити якоесь щасливе створіння. Луговий струмок розстібає свої крижані окови нотами дзюрчання й гуркотом — і тече вільний. І все це зроблено менш як за два місяці під музику оркестру природи, посеред запашного фіміаму.

Тисяча м'яких голосів землі насправду знайшли шлях до мене — невеличкий шурхіт у пучечках трави, шовковисте шелестіння листків, дзижчання комах, гудіння бджіл у цвіті, що я вирвала, пурхання крил пташки після купелі, і делікатна дзюркотлива хвиляста вібрація води, яка біжить по гальці. Як тільки їх відчули, ці люблені голоси дзюрчать, дзижчать, гудуть, пурхають і дзюркочуть у мене в думках навіки, як невмируща частина щасливих спогадів.

Між моїм досвідом та досвідом інших не існує прірви німого простору, через який я не зведу міст. Бо я нескінченно урізноманітною інформативні контакти з цілим світом, з життям, з атмосферою, сяюча діяльність якої огортає нас усіх. Хвилююча енергія повітря, яке охоплює все, є теплою та захопливою. Хвилі гарячого повітря та звуку бавляться в моєму обличчі у нескінченному розмаїтті та нескінченних поєднаннях, аж поки я не стаю спроможна припустити, чим, напевне, є той міріад звуків, яких не почули мої нечутливі вуха.

Повітря різниться у різних місцевостях, у різні пори року, і навіть у різні години дня. Запавні, свіжі морські бризи відрізняються від уривчастих бризів вздовж річкових берегів, вологих та обтяжених запахами суходолу. Підбадьорливе, легке, сухе повітря гір ніколи не можна сплутати з гострим солоним повітрям океану. Дощ узимку — густий, важкий, ущільнений. Навесні в нього нова життєва сила. Він легкий, рухомий, навантажений тисячею животрепетних запахів з землі, трави і листочків, які пробиваються. Повітря середини літа — густе, насичене, або ж сухе та палюче, неначе б воно прийшло з печі. Коли прохолодний вітерець змітає застій задухи, то несе менше ароматів, ніж у травні, і часто приносить запах бурі, яка наближається. Лавина прохолоди, що проходить вихором через низьке повітря, мало схожа на ущипливу прохолоду зими.

Дощ зими — сирий, без запаху і понурий. Дощ весни — жвавий, ароматний, наповнений життєдайним теплом. Я з насолодою вітаю його, коли він відвідує землю, збагачує потічки, щедро поливає пагорби, пом'якшує борозни для насіння зливами, видобуває пахощі, які я не можу достатньо глибоко вдихнути. Весняний дощ — гарний, він не дивиться на особу, його легко любити. Перламутровими краплинами він омиває кожен листочок на дереві та кущі, рівною мірою служить цілющим травам та шкідливій порослі, вишукує кожен живу істоту, яка потребує його добродійності. Органи чуттів допомагають один одному і підсилюють один одного до такої міри, що я не впевнена, який із них розповідає мені найбільше про світ: доторк чи нюх. Повсюди до ріки доторку приєднуються струмки сприйняття запахів. Кожна пора року має свої виразні запахи. Весна — земляниста і повна деревних соків. Липень багатий на запахи стиглого зерна та сіна. Із розвитком цієї пори починає переважати чіткий, сухий, зрілий аромат, і тоді золотарник, пижмо і котячі лапки позначають ходу року вперед. Восени м'які та вабливі аромати сповнюють повітря, плинучи від гущавини; трави, квітки і дерева і розповідають мені про час і зміну, про смерть і відродження життя, бажання та його задоволення.

VI

НЮХ. ГРІШНИЙ АНГЕЛ

З якоїсь нез'ясованої причини нюх не займає тієї високої позиції, на яку він заслуговує серед своїх сестер. У ньому є щось від грішного ангела. Коли він залицяється до нас пахощами лісів і зачаровує нас ароматами милих садів, то про це ми відверто зізнаємося в мовленні. Але коли він нас попереджає про щось згубне поблизу — до нього ставимося, неначе демон опанував ангелом і його відкидають до темряви кромішньої як покарання за вірну службу. Надзвичайно важко зберігати правдиву важливість слів, коли говорять про неупередженість людства, і мені важко дати такий опис своїх нюхових відчуттів, який одразу ж сприйметься як поважний і правдивий.

У моєму досвіді нюх надзвичайно важливий, і я вважаю, що у шляхетності цього чуття є високий авторитет, а ми ним нехтуємо і його недооцінюємо. Написано, що Господь наказав, щоб перед Ним безперестанку палити фіміам із солодкими пахощами. Сумніваюся, що існує якесь зорове відчуття, яке приносило б більше насолоди, ніж аромати, що просочуються крізь нагріті сонцем гілки, які похитує вітер, або ж приплив запахів, який наростає і спадає, і знову наростає — хвиля за хвилею, сповнюючи широкий світ невидимою солодкістю. Легенький подих всесвіту спонукає нас думати про світи, яких ми ніколи не бачили, спалахом несе згадку про цілі епохи найдорожчого нам досвіду. Я ніколи не вдихаю запаху ромашок без того, щоб заново переживати сповнені несамовитої втіхи ранки, коли ми разом з моєю вчителькою бродили полями і я вивчала нові слова і назви речей. Запах — це потужний чарівник, який переносить нас через тисячу миль і всі роки, що ми прожили. Запах фруктів відносить мене до мого дому на Півдні і моїх дитячих веселощів у персиковому саду. Інші запахи, миттєві і скороминучі, примушують моє серце радісно розширюватися — або ж стискатися від спогадів про болісну втрату. Навіть тоді, коли я думаю про запахи, мій ніс сповнюється ароматів, які починають пробуджувати солодкі спогади літа, що проминуло, і далеких полів, на яких досягає колосся.

Найслабший подих з луків, де на гарячому сонці лежить свіжоскошене сіно, зміщує відчуття перебування «тут і тепер». І я знову опиняюся у старому червоному сараї. Ми граємося з моїми маленькими друзями на сіні. Це велетенський сіновал, весь наповнений солодким хрустким сіном, з вершечку якого навіть найменша дитина зможе сягнути натягнутих крокв. Унизу, в загоні — домашні тварини. Ось Джеррі, несприйнятливий, негарний Джеррі, що хрумає свій овес як справдешній песиміст, який вирішив, що їжа не буде йому доброю — принаймні не такою доброю, як має бути. Знову я торкаюся Брауні, енергійного, вдячного маленького Брауні, готового покинути найсоковитіший корм за те, щоб його погладили, напружуючи свою гарну тонку шию для пестощів. Поруч стоїть Леді Белла з солодким вологим ротом, ліниво відділяючи сховану фруктову начинку від тимофіївки і конюшини і мріючи про глибокі червневі пасовиська і дзюркотливі потічки.

Нюх розповідав мені про те, що наближається буря — ще до того, як з'являлися будь-які видимі знаки. Спочатку я відчуваю пульсацію очікування, легке дрижання, концентрацію в ніздрях. У міру того як гроза наближається, мої ніздрі розширюються, щоб краще ввібрати потік запахів землі, які, здається, розмножуються і поширюються, аж поки я не відчуваю сплеску дощу на щоці. У міру вшухання

бурі, коли вона віддаляється все більше й більше, — запахи бліднуть і слабшають і вмирають далеко за межею простору.

Я впізнаю по запаху, в який будинок ми заходимо. Я впізнала старомодний сільський будинок по тому, що він має кілька шарів запахів, залишених послідовністю сімей, які там жили, рослин, парфумів і завіс.

У вечірній тиші менше вібрацій, ніж удень, і тоді я більше покладаюся на відчуття нюху. Сірчаний запах сірника розповідає мені про те, що запалюють світильники. Пізніше я відчуваю нестійкий шлейф запаху, який пролітає навколо і щезає. Це знак комендантської години; світильники погашені на ніч.

Надворі я усвідомлюю запах і доторк землі, по якій ми йдемо, і місцин, які ми проминаємо. Іноді, коли немає вітру, запахи так згруповані, що я знаю характер місцевості і можу визначити поле з копицями сіна, сільський магазин, город, сарай, сосновий лісок чи сільську ферму з відчиненими вікнами.

Кілька днів тому я пішла прогулятися до знайомого лісу. Раптом тривожний запах змусив мене зупинитися у збентеженні. За цим відчувся особливий, вимірний струс, а за ним — похмурий, важкий гуркіт. Я дуже добре зрозуміла запах і струс. У лісі рубали дерева. Ми вийшли на верх кам'яної стіни з лівого боку. Вона межує з лісом, який я любила так довго, що він, здається, належить до моїх своєрідних володінь. Але сьогодні незнайомий швидкий потік повітря і незвичний спалах сонця сказали мені, що моїх друзів-дерев уже немає. Місце було порожнім, неначе покинуте житло. Я простягнула вперед руку. Там, де раніше стояли непохитні сосни, чудові, прекрасні, солодкі, — моя рука торкалася сирих, вологих пеньків. Навколо лежали зламані гілки, неначе роги забитих оленів. Ароматна тирса, що нагромадилася кругом, кружляла й перекидалася навколо мене. Спалахом пройшло всередині не пояснене обурення цією нещадною руйнацією краси, яку я люблю. Проте у природі не існує гніву чи обурення. Повітря все одно наповнюється запахами життя і руйнації, бо смерть, нарівні з ростом, вічно служить всепереможному життю. Сонце світить як завжди, і вітри безчинствують у нововідкритих просторах. Я знаю, що новий ліс народиться там, де стояв старий, — такий же гарний і такий же благодотворний.

Відчуття доторку — постійні і визначені. Запахи різняться й тікають, змінюючи відтінки, міри і місце. У запаху є ще щось, що дає мені відчуття відстані. Я б назвала це горизонтом — лінією, де запах і уява стрічаються на найдальшій межі аромату.

Запах дає мені краще уявлення порівняно з доторком чи смаком, про спосіб, у який зір і слух, імовірно, здійснюють свої функції. Доторк, здається, живе у предметі, якого торкаєшся, — бо є контакт поверхонь. Запах не має поняття полегшення, і він, здається, живе не в предметі, який ти нюхаєш, але в самому органі нюху. Оскільки я відчуваю запах дерева на відстані, для мене зрозуміло, що людина бачить дерево, не торкаючись його. Мене не спантеличує той факт, що вона отримує його як образ на сітківці — без відпочинку, бо й мій нюх сприймає дерево як тонку сферу без повноти чи змісту. Самі по собі запахи не означають нічого. Я мушу вчитися за допомогою асоціацій судити по них про відстань, місце і дії чи оточення, які для них є звичними, так само як мені розповідають, що люди роблять висновки, судячи з кольору, світла і звуку.

З випарів і видихів я дізнаюся багато про людей. Я часто впізнаю роботу, якою вони займаються. Запахи дерева, заліза, фарби і ліків чіпляються до одягу тих, хто в ньому працює. Таким чином, я можу відрізнити теслю від працівника з металом, художника — від муляра чи аптекаря. Коли людина швидко переходить з одного

місця в інше, я отримую запахове враження про те, де вона була — в кухні, городі чи у кімнаті з хворим. Я отримую приємні уявлення про свіжість і гарний смак від запахів мила, туалетної води, чистого одягу, вовни, шовку і рукавичок.

Направду, я не володію всезнаючим нюхом, як у хорта чи дикої тварини. Нікому, крім кульгавих чи сліпих, не варто боятися мого вміння, якого я прагну досягти; бо ж існують інші речі, окрім води, старих слідів, заплутаних перехресних доріжок, здатних спричинити мою помилку. Проте людські запахи настільки різноманітні і здатні бути впізнаними, як і руки й обличчя. Рідні запахи тих, кого я люблю, такі чіткі, такі безпомилкові, що ніщо не здатне їх стерти. Якби минуло багато років, аж поки я зможу знову побачити близького друга, я думаю, що впізнала б його запах миттєво — навіть у самому серці Африки — і впізнала би так швидко, як і мій гавкучий брат.

Якось давно на переповненому вокзалі мене поцілувала пані, поспішаючи повз мене. Я навіть не торкнулася її сукні. Але зі своїм поцілунком вона залишила запах, який дав мені швидке уявлення про неї. Багато років минуло відтоді, як вона мене поцілувала. Однак її запах — свіжий у моїй пам'яті.

Важко передати словами саму цю річ — невловимий запах людини. Здається, не існує відповідних слів для позначення запахів, і я мушу опиратися на приблизні вирази й метафори.

Деякі люди мають невиразний, нечіткий запах, який витає навколо, насміхаючись над кожною спробою його визначити. Це — блукаючі вогники мого нюхового досвіду. Іноді я стрічаю когось, кому бракує виразного запаху людини, і рідко коли я вважаю таку людину повною життя чи цікавою. З іншого боку, той, від кого йде гострий запах, часто має велику життєву силу, енергію і жвавість розуму.

Чоловічі випари, як правило, — сильніші, яскравіші і більш розмаїті, ніж жіночі. Запах молодих чоловіків має в собі щось стихійне — як вогонь, буря і солоне море. Воно пульсує життєрадісністю й бажанням. Воно говорить про все, що сильне і гарне і радісне, і дає мені відчуття фізичного щастя. Мені цікаво, чи інші спостерігають, що всі немовлята мають той самий запах — чистий, простий і такий же нерозбірливий, як і їхня спляча індивідуальність. Лише у віці шести чи семи років вони починають мати відчутні власні запахи, які розвиваються і зріють разом з розумовими й тілесними силами.

Те, що я написала про запах, особливо про запах людини, можливо, хтось розцінить як ненормальний сентимент людини, яка не має уявлення про «реальність світу і красу, яку сприймає око». Є люди, які є дальтоніками, і є такі, що не розрізняють нот. Більшість людей «сліпо-глухі» стосовно запахів. Ми не повинні засуджувати музичний твір, покладаючись на поганий слух, який не здатний відрізнити один акорд від іншого, або судити про картину за вердиктом критика-дальтоніка. Нюхові відчуття, які бадьорять, інформують і розширюють моє життя, не менш приємні лише від того, що якийсь критик, що ступає по широкій, яскравій стежці ока, не розвинув свого чуття нюху. Без несміливих, невловимих і часто непомічених відчуттів та певностей, які дають мені смак, нюх і дотик, я мусила б повністю запозичити своє уявлення про Всесвіт від інших. Мені бракувало б алхімії, за якою я зараз вливаю у свій світ світло, колір та іскру Протея. Чуттєва реальність, яка переплітається з доторками і пошуками моєї уяви і підтримує їх, була б розбита. Твердий ґрунт розтопився б під моїми ногами і розтанув у повітрі. Предмети, милі моїм рукам, утратили б форму і померли, і я ходила б серед них, неначе серед невидимих привидів.

VII

ВІДНОСНА ЦІННІСТЬ ОРГАНІВ ЧУТТІВ

Якось я кілька днів не мала нюху та смаку. Це здавалося неймовірним — бути повністю відрізаним від запахів, вдихати повітря і не спостерігати жодного запаху. Відчуття було, напевне, схожим — хоча й меншою мірою — до того, як людина щойно втратила зір і не може не очікувати побачити світло знову, будь-якого дня, будь-якої хвилини. Я знала, що якось настане час і я знову матиму нюх. Однак, коли здивування розвіялося, на мене найшло таке відчуття самотності — глибоке, як повітря, міріади запахів якого я вдихала. Ті численні витончені втіхи, яких чуття нюху робить моїми, на деякий час стали сумними спогадами. Коли втрачене чуття повернулося, моє серце стрибало від радості. Ганс Андерсен додає тонку драматичну деталь в історії Кая і Герди, в уривку про квіти. Кай, якого скельце злої чаклунки зробило сліпим до людської любові, у шаленстві втікає з дому, коли виявляє, що троянди втратили свій аромат. Втрата нюху на кілька днів дала мені ясніше уявлення, ніж будь-коли, що означає бути осліпленим раптово, безпомічно. Коли я трошки задіяла уяву, то пізнала, як це, напевне, коли велика завіса раптово закриває від тебе світло дня, зорі і сам небосхил. Я бачу, як напружуються очі сліпого, стараючись побачити світло, як боязко він намагається йти давніми відомими маршрутами, аж поки незмінна порожнеча, яка повсюди простягається перед ним, не поставить тавро реальності темряви на його свідомості.

Моя тимчасова втрата нюху також довела мені, що відсутність якогось чуття не мусить притупляти розумові здібності і не спотворює уявлення про світ, так що я міркую, що сліпота і глухота не повинні викривити внутрішній порядок розуму. Я знаю, що якби для мене не було запахів, я б усе одно володіла значною частиною світу. Було б багато новизни і сюрпризів, і пригоди згущувалися б у темряві.

У моїй класифікації органів чуттів нюх трішечки нижчий за слух, а дотик набагато вищий за слух. Я бачу, що великі митці і філософи в цьому зі мною погоджуються. Дідеро каже:

Je trouvais que de tous les sens, l'oeil etait
le plus superficiel; l'oreille, le plus orgueilleux;
l'odorat, le plus voluptueux; le gout,
le plus superstitieux et le plus inconstant; le
toucher, le plus profond et le plus philosophe. —

«Я виявив, що серед усіх органів чуттів око найбільш поверхневе, вухо — найбільш горде, нюх — найбільш чуттєвий, смак — найбільш забобонний і мінливий, а доторк — найглибший і найбільш філософський».

Друг, якого я ніколи не бачила, надсилає мені цитату з Симондового «Відродження в Італії»:

«Лоренцо Гільберті, описавши одну античну скульптуру, яку він бачив у Римі, додає: «Вирозити досконалість уміння, майстерності та мистецтва, продемонстрованих у ній, — поза можливостями мови. Її витонченіші принади неможливо виявити зором — лише доторком руки, якою проводиш по ній». Про іншу класичну мармурову скульптуру в Падуї він каже: «Ця статуя, з тріумфом християнської віри, була схована в цьому місці якоюсь м'якою душею, яка побачила її, таку

досконалу, витворену з таким чудовим мистецьким хистом і з такою силою генія; і ця душа, зворушена до шанобливої жалості, вирішила побудувати гробницю з цегли, всередині якої поховала цю статую, і прикрила її величезним шматком каменю, щоб її не могли нічим пошкодити. Ця статуя має багато премилых принад, яких самі очі не можуть пізнати — ні при сильному світлі, ні при приглушеному; лише рука при доторку їх виявляє».

Простягніть руки, щоб відчуті розкіш сонячних променів. Притисніть ніжний цвіт до щоки і помацайте пальцями грацію форми, ніжну мінливість обрисів, податливість і свіжість. Підставте обличчя потокам повітря, які охоплюють небеса, «вдихніть чудові протяги простору» і зачудуйтеся, зачудуйтеся невтомною дією вітру. Нанизуйте ноту на ноту нескінченної музики, яка плине, наростаючи, до вашої душі з тактильної милозвучності тисячі гілок і бурхливих вод. Як можна позбавити світ життєвої сили, якщо цей найглибший, емоційний орган чуттів — дотик — вірно йому служить? Я впевнена, що якби фея запропонувала мені вибрати між органом зору та органом дотику, я б не хотіла розлучатися з теплим, милим доторком людських рук, багатством форми, мобільністю і повнотою, які втискаються в мої долоні.

VIII

СВІТ П'ЯТИ ЧУТТІВ

Поети навчили нас, наскільки сповненою чудес є ніч; і ніч сліпоти теж має свої дива. Єдино безпросвітною темрявою є лише ніч незнання та нерозважливості. Ми відрізняємося — сліпі та зрячі — одне від одного, але не нашими органами чуттів, а тим, як ми з них користуємося, уявою та мужністю, з якою ми шукаємо мудрість за межами наших чуттів.

Важче навчити нецтво мислити, ніж навчити розумну незрячу людину побачити велич Ніагарського водоспаду. Я ходила з людьми, очі яких повні світла, але вони не бачать нічого в дереві, морі та небі, нічого у вулицях міста, нічого у книгах. Яким же безглуздим маскарадом є цей зір! Краше вже б відпливти навіки у ніч сліпоти, ніж бути таким чином задоволеним самою лише дією бачення. Вони мають захід сонця, ранкові небеса, фіолетовий колір далеких гір, однак їхні душі мандрують через цей зачарований світ із порожнім поглядом.

Нещастя незрячих — величезне, непоправне. Але це не забирає від нас нашої частки тих речей, які мають значення — служіння, дружба, гумор, уява, мудрість. Долю людини контролює таємна внутрішня воля. Ми здатні бажати бути добрими, кохати й бути коханими, думати до кінця, що можемо бути мудрішими. Ми володіємо цими породженими духом силами нарівні з усіма дітьми Божими. Тому ми теж бачимо блискавки й чуємо грім гори Синай. Ми теж проходимо через пустелю і місце самоти, яке радітиме за нас, і коли ми проходимо, Бог змушує пустелю цвісти, як троянда. Ми теж ідемо до Землі Обітованої, щоб отримати скарби духа, небачену постійність життя і природи.

Незрячий духовний чоловік стикається з невідомим і зіпляється з ним у боротьбі, і що ще робить світ зрячих? У цього чоловіка є уява, співчуття, людяність, і ці незнищенні риси спонукають його розділяти з іншими — неначе за своєрідним дорученням — те чуття, якого в нього немає. Коли він зустрічає слова, що позначають колір, світло, фізіономію, він припускає, вгадує, розплутує їхнє значення за аналогією, взятою з тих чуттів, що в нього є. Я, звичайно, маю схильність

думати, розмірковувати, робити висновки так, неначе в мене було п'ять органів чуттів замість трьох. Ця тенденція — поза моїм контролем; вона мимовільна, звична, інстинктивна. Я не можу змусити свій розум сказати «я відчуваю» замість «я бачу» чи «чую». Детальний розгляд доводить, що слово «відчувати» є не меншою умовністю, ніж «бачити» і «чути», коли я шукаю слова, які б точно описали зовнішні речі, які впливають на мої три тілесні чуття. Коли людина втрачає ногу, її мозок наполягає на тому, щоб спонукати її користуватися тим, чого в неї немає, і все ж вона відчуває, неначе воно там. Чи може бути, що мозок збудований так, що він продовжуватиме діяльність, яка оживлює зір і слух після того, як око і вухо втрачені?

Могло б здаватися, що п'ять органів чуттів працювали б злагоджено і розумно лише тоді, коли приєднані у тому ж тілі. Однак коли двоє чи троє залишено без допомоги, вони шукають, щоб їх доповнили в іншому тілі, і виявляють, що вони легко йдуть в упряжці з іншою командою. Коли в мене болить рука від надміру доторків, я знаходжу полегшення в зорі іншого. Коли мій розум сповільнюється, стомлений від напруження виштовхування думок про темну, безколірну, безмелодійну, ізольовану субстанцію, то відновлює еластичність, як тільки я вдаюся до сили іншого розуму, що володіє світлом, гармонією, кольором. Отже, якщо п'ять органів чуттів не залишаться розділеними, життя глухо-сліпих не може бути відрізнаним від життя раси, яка бачить і чує.

Глухо-сліпу людину можна занурювати і перезанурювати у моря невідомого, як пірнальника у Шиллера. Але, на відміну від приреченого героя Шиллера, вона повертається з тріумфом, тримаючи в руках безцінну правду про те, що її розум — не скалічений, не обмежений слабкістю чуттів. Світ ока і вуха стає для неї предметом доленосної зацікавленості. Вона схоплює кожне слово про зір і слух, тому що відчуття спонукають її до цього. Світло і колір, про які вона не має тактильного відчуття, — вона вивчає їх безстрашно, вірячи, що вся пізнавана людиною правда відкрита для неї. Вона у положенні, схожому до положення астронома, який, незламний, терплячий, дивиться на зоряну ніч за нічю багато років і відчуває себе винагородженим, якщо відкриє хоча б єдиний факт про це. Людина, глухо-сліпа для звичайних зовнішніх речей, і людина, глухо-сліпа для безмірного Всесвіту, — обидві обмежені в часі та просторі; але вони дали обітницю витиснути службу з власних обмежень.

Основна маса людських знань є конструкцією людської уяви. Історія — не більше, як спосіб уяви, який дозволяє нам бачити цивілізації, які більше не існують на землі. Деякі з найважливіших відкриттів у сучасній науці завдячують своїм походженням уяві людей, які не мали ні точних знань, ні точних інструментів, аби продемонструвати власні вірування. Якби астрономія не була завжди попереду телескопа, ніхто б ніколи не подумав, що варто зробити телескоп. Який великий винахід не існував у свідомості винахідника задовго до того, як той надав йому матеріальної форми?

Ще більш чудовим прикладом знання, яке будується на уяві, є єдність, з якою філософи розпочинають вивчення світу. Вони ніколи не можуть відчути світ у його цілковитій реальності. Утім їхня уява, з її чудесним дозволом на помилку, її владою не брати до уваги невизначеність, вказала шлях для емпіричних знань.

У свої найвищі творчі миті великий поет, великий музикант перестають використовувати грубі інструменти зору та слуху. Вони відриваються від мертвих якорів органів чуттів і підіймаються на сильних, нездоланних крилах духу високо

над нашими імлістими пагорбами і затемненими долинами — у край світла, музики, розуму.

Яке око бачило славу Нового Єрусалиму? Яке вухо чуло музику сфер, кроки часу, помаху крил удачі, удари смерті? Люди не чули фізичним чуттям гулу ніжних голосів над горами Юдеї і не бачили цього небесного видіння; однак мільйони слухають це духовне послання уже багато віків.

Наша сліпота ні на йоту не змінює ходу внутрішніх реальностей. Стосовно нас це така ж правда, як і бачення того, що найгарніший світ завжди приходиться через уяву. Якщо ви бажаєте бути чимось іншим, — чимось витонченим, шляхетним, добрим — ви заплющете очі і на якусь мрійливу мить ви є тим, чим прагнете бути.

ІХ

ВНУТРІШНІ ВИДІННЯ

Відповідно до всього мистецтва, всієї природи, всієї зв'язної людської думки, ми знаємо, що порядок, пропорція, форма є важливими елементами краси. А порядок, пропорцію і форму можна досягнути доторком. Але глибшими, ніж чуття, є краса і ритм. Вони як любов і віра. Вони виступають з духовного процесу, бо трішечки залежать від відчуттів. Порядок, пропорція та форма не можуть згенерувати у розумі абстрактної ідеї краси, допоки ще немає розуміння душі, щоб вдихнути життя у ці елементи. Багато людей, що мають досконалі очі, сліпі у своєму сприйнятті. Багато людей, що мають досконалі вуха, є емоційно глухими. Однак, саме ці люди наважуються встановлювати ліміти для бачення тих, хто, не маючи якогось чуття (чи двох), мають волю, душу, пристрасть, уяву. Віра є насмішкою, якщо вона не вчить нас, що ми можемо збудувати світ невимовно складніший і прекрасніший за матеріальний світ. І я теж можу збудувати мій кращий світ, бо я — дитина Божа, спадкоємиця шматочка Розуму, який створив усі світи.

Існує гармонія всіх речей, змішання всього, що ми знаємо про матеріальний світ і про духовний. Для мене вона складається з усіх вражень, вібрацій, спеки, холоду, смаку, запаху і відчуттів, які вони передають розуму, нескінченно поєднані, переплетені з подібними думками і здобутим знанням. Ніяка вдумлива людина не повірить, що те, що я сказала про значення людських кроків, насправді стосується лише струсів та поштовхів. Це маса духовного у певних природних елементах, тактильних ударах і здобутому знанні фізичних звичок і моральних рис високоорганізованих людських істот. Що б позначали запахи, якби вони не асоціювалися з порою року, місцем, у якому я живу, і людьми, яких я знаю?

Результатом такого змішання іноді є немилозвучне смикання за струни, що дуже відрізняється від мелодії, надзвичайно далекої від симфонії. (Заради тих, кого потрібно переконати, скажу, що я відчувала, як музикант налаштовує скрипку, що я читала про симфонію, і тому маю пристойне інтелектуальне розуміння своєї метафори). Але з навчанням і досвідом здібності назбирують розрізнені ноти і поєднують їх у повне, гармонійне ціле. Якщо людина, яка виконає це завдання, обдарована у якийсь своєрідний спосіб, ми назвемо її поетом. Сліпі і глухі не є великими поетами, то правда. Однак час від часу ви знайдете одного глухого та сліпого, який досягнув цього величного царства краси.

У мене є невеличкий томик поезії, написаної глухо-сліпою пані, мадам Бертою Галерон. Її поезія має різносторонність думки. Вона то ніжна і мила, то повна трагічної пристрасті і суворості долі. Віктор Гюго називав її «La Grande Voyante».

Вона написала кілька п'єс, дві з яких було поставлено в Парижі. Французька Академія винагородила її роботу.

Нескінченні дива Всесвіту відкриваються нам точно такою мірою, як ми здатні їх сприйняти. Гострота нашого бачення залежить не від того, скільки ми можемо бачити, але як багато ми відчуваємо. І саме лише знання теж не створює краси. Природа співає свої найвишуканіші пісні тим, хто любить її. Вона не розкриває таємниць тим, хто приходить лише для того, аби задовольнити власне бажання аналізу, щоб зібрати факти — але до тих, хто бачить у її розмаїтих явищах пропозиції високих, делікатних почуттів. Чи мені повинно бути відмовлено у праві вживати такі слова, як «свіжість» та «іскра», «темний» і «похмурий»? Я ходила полями раннього ранку. Я відчувала трояндовий кущ, повний роси й аромату. Я відчувала вигини та граційні рухи мого котеняти під час гри. Я пізнала милі, сором'язливі манери маленьких дітей. Я пізнала сумні протилежності цього всього, жажлива картина доторку. Пам'ятайте, я часом мандрую запиленою дорогою — куди ноги мене заведуть. На раптовому повороті я ступала на висохлі від голоду, неблагородні бур'яни і, простягаючи вперед руки, торкалася прекрасного дерева, з якого паразит, неначе вампір, висмоктав життя. Я торкалася гарненької пташки, м'які крила якої безвольно висіли і чиє маленьке серденько більше не билося. Я плакала над німечю і спотвореними рисами дитини, — кульгавої, чи сліпонародженої, чи — ще гірше — без розуму. Якби я мала геній Томсона, то теж могла б зобразити «Місто жажливої ночі» (поема 1870–1873. — *Прим. перекл.*) — лише з відчуттів доторку. З таких непримиренних контрастів — чи можемо ми не сформувати уявлення про красу і точно знати, коли зустрінемося з чарівністю? Ось сонет, який красномовно говорить про силу бачення незрячої людини:

ГОРА ГОВОРИТЬ ДО СОСНИ

О ти, високий і величний цар лісів,
Що там стоїш, де не посміють дикі лози,
Тебе зовуть старим, ти, кажуть, височів
Сто років на моїм крутім відкосі.

Однак мені твій вік — як бистрий плин,
Коли я згадую всі речі, що узрів —
Монархів лісу, які відійшли,
На тому місці ти зазеленів,

Бо я є старшим, ніж людське життя,
Серед усіх істот, плазуючих в долині,
Чи птахів, а чи мешканців глибин,
Я був найпершим в Бога обрисом буття.

І лише води в неспокійнім морі
Такі старі, як я, — й небесні зорі.

Я рада, що мій друг пан Стедман знав цей вірш, коли укладав свою Антологію, бо, знаючи цей вірш, такий вишуканий поет і критик не міг не виділити йому місце у своїй скарбниці американської поезії. Поет, пан Кларенс Гокс, — незрячий

з дитинства; однак він знаходить у природі найменші тони поєднань для своїх умоглядних картин. Зі знання та вражень, які приходять до нього, він вибудовує малярський шедевр, який висить на стінах його думки. А до будинку цього поета приходять усі правдиві духи світу.

Рідко який поет думав про гору як про «найперший у Бога обрис буття». Це справдешне чудо даного вірша, і навіть не те, що незрячий говорить з такою впевненістю про небо і море. Наші уявлення про небо є накопиченням швидких доторків, літературних алюзій і спостережень інших, і всі вони об'єднані в емоційну суміш. Моє обличчя відчуває лише крихітну частинку атмосфери; але я йду тривалим простором і відчуваю повітря повсюди, кожної миті. Мені розповідали про відстані від нашої Землі до Сонця, до інших планет і до нерухомих зір. Я помножую у тисячу разів найбільшу висоту і ширину, що може охопити мій дотик, і таким чином отримую глибоке розуміння неосяжності неба.

Ведіть мене постійно вздовж води, нічого крім води — і ви дасте мені самоту і простір океану, який наповнює око. Я була в маленькому човнику на морі, коли приплив заносив його до берега. Хіба я можу не розуміти образ поета: «Весняна зелень накочується на землю, як приплив»? Я відчувала, як вогонь свічки хилився і тріпотів на вітерці. То ж хіба я не можу сказати: «Міриади світлячків перелітають туди-сюди у мокрій від роси траві, неначе маленькі тріпотливі свічечки»?

Поєднайте нескінченні простори повітря, тепло сонця, панування поривчастих пахоців, хмари, які розширюють моє розуміння духу, постійне пробивання струмка з землі чи обшир озера з брижами від легкого вітерця, тактильну хвилястість пагорбів, які згадую, коли я від них далеко, дерева, які височіють над деревами, коли я проходжу повз них, орієнтування, якого я намагаюся дотримуватися, коли інші пояснюють мені, як дійти до різноманітних точок ландшафту; — поєднайте це все, і тоді ви будете більш упевнені в моєму розумовому ландшафті. Крайня межа, до якої з ясністю може дійти моя думка, — це горизонт мого розуму. З цього горизонту я уявляю те, що відмічає око. Доторк не може будувати мости вдаль — він придатний лише для контакту між поверхнями — але думка перестрибує через прірву. Через це я здатна використовувати слова, які описують предмети, що далеко від моїх органів чуттів. Я відчувала округлість ніжної форми немовляти. Я можу застосувати це відчуття до пейзажу і до далеких пагорбів.

X

АНАЛОГІЇ У ЧУТТЄВОМУ СПРИЙНЯТТІ

Я не торкалася ні обрисів зірки, ні слави місяця, але я вірю, що Бог розмістив у моєму розумі два світильники: більший — щоб правити вдень, і менший — уночі, і по них я знаю, що здатна вести баркас свого життя з такою певністю, що досягну небес, як і той, хто скеровує штурвал, орієнтуючись на Полярну зірку. Можливо, моє сонце світить не так, як ваше. Кольори, які прославляють мій світ — блакить неба, зелень полів, можуть не точно відповідати тим, якими насолоджуєтеся ви; але вони все ж кольори для мене. Сонце не світить для моїх фізичних очей, і блискавка не спалахує, і дерева не зеленіють навесні; але вони від того не припинили існувати, так само, як і краєвид не знищений, коли ви повернулися до нього спиною.

Я розумію, як яскраво-червоний колір може відрізнятись від малинового, бо я знаю, що запах апельсина — не запах грейпфрута. Я також можу досягнути, що кольори мають тіні, і здогадатися, що таке тіні. Запах і смак мають різновиди, але

ці різновиди не достатньо явні, щоб бути засадничими; тому я називаю їх тінями. Біля мене зараз є близько півдюжини троянд. Вони всі мають непомильні пахощі троянд; все ж мій ніс говорить мені, що вони неоднакові. Сорт «Американська краса» відрізняється від «Жекміно» та «Ля Франс». Запахи в деяких травах вицвітають настільки реально у моїх відчуттях, як і у ваших — деякі кольори на сонці. Свіжість квітки у моїй руці аналогічна до свіжості, яку я відчуваю у щойно зірваному яблуці. Я використовую аналогії, подібні до цих, щоб розширити своє розуміння кольорів. Деякі аналогії, які я знаходжу між рисами поверхні та вібрацією, смаком і запахом, інші люди знаходять між зором, слухом і дотиком. Цей факт заохочує мене наполегливо продовжувати, намагатися заповнити прогалину між оком та рукою.

Звичайно, я просуваюся досить далеко, щоб співпереживати насолоду, яку мій рід відчуває у красі, яку вони бачать, та гармонії, яку вони чують. Цей зв'язок між мною і людством варто підтримувати — навіть якщо ідеї, на яких я засновую його, виявляться помилковими.

Солодкі, прекрасні вібрації існують для мого доторку, хоча вони, щоб досягти мене, проходять крізь інші сутності, ніж повітря. Таким чином, я уявляю ніжні, солодкі звуки і їх мистецьке впорядкування, яке називається музикою, і я пам'ятаю, що вони проходять до вуха крізь повітря, передаючи враження, чимось подібні до моїх. Я також знаю, що таке тони, бо вони тактильно відчутні в голосі. І ще, тепло дуже відрізняється у сонці, у вогні, у руках, і в хутрі тварин; для мене насправді існує така річ, як холодне сонце. Таким чином, я думаю про розмаїття світла, яке торкається ока, — холодне й тепле, яскраве і тьмяне, м'яке та сліпуче — але це завжди світло, і я уявляю, як воно проходить крізь повітря до просторого чуття — на відміну від вузького (як дотик). З досвіду, який я отримала з голосами, я здогадуюсь, як око розрізняє відтінки серед ночі. Коли я читаю губи жінки, яка співає сопрано, то помічаю низький тон чи радісний тон посеред високого плавного потоку голосу. Коли я відчуваю, що в мене гарячі щоки, — то знаю, що я червона. Я так багато говорила і так багато читала про кольори, що мимо власної волі наділяю їх значеннями, так само як усі люди наділяють значеннями абстрактні терміни — такі як надія, ідеалізм, монотеїзм, інтелект, — які не можуть бути правдиво представлені видимими предметами, але яких розуміють за аналогією між нематеріальними поняттями та ідеями, які вони пробуджують у зовнішніх речах. Сила асоціації спонукає мене сказати, що білий колір — піднесений і чистий, зелений — пишний, червоний передбачає любов або сором чи силу. Без кольору чи його еквівалента життя для мене було б темним, порожнім, зяючою чорнотою.

Таким чином, через внутрішній закон повноти моїм думкам не дозволено залишатися безколірними. Відділяти колір і звук від предметів напружує мій мозок. Відтоді як почалася моя освіта, одна людина з гострими чуттями та тонким відчуттям важливого завжди описувала мені речі разом з кольорами та звуками. Тому я звично думаю про речі, як звучні та наділені кольором. Звичка пояснює лише частину. Чуття душі пояснює іншу частину. Мозок, зі своєю побудовою у вигляді п'яти чуттів, стверджує власне право — і пояснює решту. Включаючи все, єдність світу вимагає, щоб у ньому зберегти колір — незалежно від того, чи я його впізнаю. Замість того, щоб бути виключеною, я охочіше беру участь у ньому — обговорюючи, уявляючи, щаслива у щасті тих людей поруч мене, які споглядають милі відтінки заходу сонця чи райдуги.

Моя рука теж привносить частку у це складне і багатогранне знання, але ніколи не можна забувати, що пальцями я бачу лише маленьку частину поверхні і що я повинна тривалий час проводити рукою по ній, поки мій дотик охопить ціле. Однак ще важливішим є пам'ятати, що моя уява не прив'язана до певних точок, локацій та відстаней. Вона зводить до купи всі частки водночас, неначе бачить чи знає, замість того, щоб відчувати їх. Хоча я водночас відчуваю лише маленьку частку свого коня — кінь норавливий і не бажає підкорятися ручним дослідженням — усе ж через те, що я багато разів відчувала жижки, ніс, копито та гриву, можу бачити, як мчать по небесах коні ясного Аполлона.

З такою дієвою силою неможливо, щоб моя думка була нечіткою, невиразною. Вона мусить бути потужною, визначеною. То справді результат філософської правди про те, що справжній світ існує лише у свідомості. Це означає, що я ніколи не можу торкнутися світу в його повноті; справді, я торкаюся меншої його частки, ніж інші бачать чи чують. Але всі істоти, всі предмети повністю проходять у мій мозок і займають там стільки ж місця, як і в матеріальному просторі. Я стверджую, що для мене гілки думок, замість сосен, хитаються, коливаються, шелестять, озвучують музикою гірські гребені, які здіймаються вершина за вершиною. Згадайте троянду, яка задалеко від мене, щоб я її понюхала. Одразу ж запах проникає у мої ніздрі, форма притискається до моєї долоні у всій м'якості, яка розширюється навколо, з заокругленими пелюстками, злегка закрученими краями, вигнутим стеблом, похиленими листками. Коли я хотіла б побачити світ як одне ціле, він мчить у видіння — людина, звір, рептилія, муха, небо, океан, гори, рівнина, скеля, камінець. Тепло життя, реальність творіння — над усім: пульсація людських рук, блискіт гладкого хутра, гнучкі згини довгих тіл, гостре дзигчання комах, нерівність схилів, коли я по них сходжу, рідка рухомість та гул хвиль на скелях. Дивно сказати, хай би як важко я намагалася, я не можу змусити свій доторк проникнути у цей всесвіт у всіх напрямках. Як тільки пробую, все зникає; залишаються лише дрібні предмети чи вузькі частки поверхні, лише знаки доторку, хаос навмання розкиданих речей. Тим самим не викликається ніякого захвату, ніякої насолоди. Відновіть артистичному, всеосяжному внутрішньому чуттю його законні володіння — і ви подаруєте мені радість, яка найкраще доводить реальність.

XI

ПЕРЕД СВІТАНКОМ ДУШІ

До того часу, як до мене прийшла моя вчителька, я не знала, що існую. Я жила у світі, що був не-світом. Я не можу сподіватися, що точно опишу той несвідомий, та все ж свідомий час «нічого». Я не знала, що що-небудь знаю, чи що я живу, чи дію, чи бажаю. Я не мала ні волі, ні розуму. Мене несло до предметів і дій якимось сліпим природним імпульсом. Я мала розум, який змушував мене відчувати гнів, задоволення, бажання. Через ці два факти, інші навколо мене стали вважати, що я маю бажання й думки. Я пам'ятаю це все — не тому, що знала, що так було, а тому, що в мене є тактильна пам'ять. Вона робить мене здатною пам'ятати, що я ніколи не наморщувала чола у дії мислення. Я ніколи не оцінювала нічого задалегідь і не вибирала. Я також тактильно згадую той факт, що ніколи у поруху тіла чи в ударах серця я не відчувала, що люблю будь-що чи будь-що мені є дорогим. Моє внутрішнє життя було тоді, неначе

порожній аркуш без минулого, теперішнього чи майбутнього, без надії чи очікування, без здивування, чи радості, чи віри.

То не була ніч — то не був день.

•••••

Лише порожнє місце, що вбирало простір,
Прикріпленість до місця — і без місця,
Не було ні землі, ні зір, ні часу,
Ні іспиту — ні зміни — ні добра — ні зла.

Моя спляча суть не мала ніякого уявлення про Бога чи безсмертя, ніякого страху смерті.

Я пам'ятаю — також дотиком — що в мене була сила асоціації. Я відчувала тактильні струси, такі як ступання ноги, відкривання вікна чи закривання, грюкання дверей. Після того, як я багато разів відчула запах дощу і дискомфорт мокрості, я діяла, як усі навколо: бігла, щоб зачинити вікно. Але це не було думкою ні в якому розумінні. Це була та сама асоціація, що змушує тварин ховатися від дощу. За тим самим інстинктом мавпування інших я складала одяг, принесений із пральні, і відкладала власний; годувала індиків, пришивала намистинки-очі на обличчя ляльки і робила багато інших речей, про які маю тактильну згадку. Коли я хотіла щось, що мені подобалося — наприклад, морозиво, яке дуже любила, — я мала приємний смак на язичку (чого, до речі, ніколи не трапляється зараз), і в руці відчувала обертання морозу. Я робила знак, і моя мати знала, що я хочу морозива. Я «думала» і бажала у пальцях. Якби я тоді створила людину, то безумовно вклала б їй мозок та душу в кінчики пальців. Зі спогадів, подібних до цих, я роблю висновок, що саме розкриття двох здібностей: свободи волі (або вибору) та раціональності (або сили скеровувати думку від одного предмета до іншого) — уможливило зародження спочатку дитини, а згодом людини дорослої.

Оскільки я не мала сили думки, то не порівнювала один душевний стан з іншим. Так що я не усвідомлювала ніяких змін чи процесів, що відбувалися в моєму мозку, коли вчителька почала мені давати пояснення. Я лише відчувала гостре задоволення від того, що тепер мені було легше отримувати те, що я хотіла, завдяки рухам пальців, яких вона мене навчила. Я лише думала про предмети, і лише предметів я хотіла. Це теж було «обертання морозу» — але в більшому масштабі. Коли я вивчила значення слів «Я» і «мене» і виявила, що я є чимось, я почала думати. Тоді для мене вперше почала існувати свідомість. Таким чином, не почуття дотику принесло мені знання — саме пробудження душі вперше надало моїм чуттям цінність, здатність пізнавати предмети, імена, риси і властивості. Думка дала мені усвідомлення любові, радості та всіх емоцій. Я палала прагненням знати, тоді розуміти, згодом — роздумувати над тим, що знаю і розумію, — і той сліпий імпульс, який раніше кидав мене туди-сюди під диктатом моїх відчуттів, зник навіки.

Я не можу зобразити ясніше за будь-кого поступових і тонких змін від перших вражень до абстрактних ідей. Але я знаю, що мої фізичні уявлення — тобто ідеї, які походять від матеріальних об'єктів — здаються мені серед усіх уявлень найближчими до дотику. Оразу ж вони переходять до розумових значень. Згодом значення знаходить вираження в тому, що називають «внутрішнім мовленням». Коли я була

дитиною, моїм внутрішнім мовленням було внутрішнє «писання». Хоча навіть зараз мене часто ловлять на тому, що я пишу сама собі на пальцях, — усе ж, я і говорю сама до себе вустами, і то правда, що коли я вперше навчилася говорити, мій розум відкинув символи пальців і почав вимовляти. Однак, коли я намагаюся згадати, що хтось мені сказав, то усвідомлюю руку, яка пише по моїй.

Часто питають, які мої перші враження про світ, у якому я знайшла себе. Але той, хто взагалі думає про свої перші враження, знає, яка це загадка. Наші враження наростають і змінюються непоміченими, так що те, що ми вважаємо, що ми думали в дитинстві, може дуже відрізнятись від того, що ми насправді переживали в дитинстві. Я лише знаю, що після того, як почалася моя освіта, світ, який приходив у межах моєї досяжності, був весь живий. Я писала до своїх кубиків і собачок. Я співчувала рослинкам, коли зривалися квіточки, бо думала, що їм болить і що вони відчують біль утрати за втраченим цвітом. Це було за багато років до того, коли мене можна було переконати, що мої песики не розуміють того, що я кажу, і я завжди вибачалася перед ними, коли набігала на них чи ступала на них.

У міру того, як зростав і поглиблювався мій досвід, неясні поетичні почуття дитинства почали закріплюватися у конкретних думках. Природа — світ, якого я могла торкнутися — була згорнена і наповнена мною. Я схильна вірити тим філософам, які проголошують, що ми не знаємо нічого, окрім власних почуттів та думок. Якщо додати ще трохи винахідливого міркування, можна побачити в матеріальному світі просто дзеркало, образ постійних душевних відчуттів. У кожній із сфер знання себе є умовою і межею нашої свідомості. Ось чому, можливо, багато людей знають так мало про те, що перебуває поза межами їхнього невеликого досвіду. Вони заглядають усередину себе — і не знаходять нічого! І звідси вони роблять висновок, що і поза межами себе теж нічого немає.

Хай би як там було, пізніше я стала шукати образ власних емоцій та відчуттів в інших людях. Я мусила вивчити зовнішні знаки внутрішніх почуттів. Початок страху, придушене, контрольоване напруження болю, вигравання щасливих м'язів у інших, — усе це потрібно було сприйняти і порівняти з моїм власним досвідом до того, як я могла відстежувати їх у невідчутній душі іншого. Навпомацки, невпевнено я нарешті знайшла власну індивідуальність і, побачивши власні думки та почуття, повторені в інших, я поступово збудувала свій світ людей і світ Бога. Читаючи і навчаючись, я виявляю — це те, що робила і робить решта людської раси. Людина заглядає всередину себе, й у свій час знаходить міру та значення Всесвіту.

ХІІ

БІЛЬШІ ДОЗВОЛИ

Отже, посеред життя — нетерплячого, владного життя — глухо-сліпе дитя, прикуте до голої скелі обставин, неначе павук, випускає тоненькі павутинки думки у безмірну порожнечу, яка його оточує. Дитя терпляче досліджує темряву, аж поки не вибудує знання світу, в якому живе, і його душа не зустрічає краси світу, де сонце світить завжди і птахи співають. Для незрячої дитини темрява — приємна. У ній дитина знаходить або надзвичайне, або жахливе. Це знайомий їй світ; навіть ходіння навпомацки з одного місця на інше, невпевнені кроки, залежність від інших не здаються їй дивними. Вона не знає, скільки незліченних радостей закрила від неї темрява. Аж тільки як вона зважить власне життя міркою досвіду інших, тоді

зрозуміє, що означає вічно жити в темряві. Однак знання, що навчає її цій гіркій правді, також приносить утіху — духовне світло, обіцянку майбутнього дня.

Сліпа дитина — сліпоглуха дитина — успадкувала розум предків, які могли бачити і чути — розум, підлаштований під п'ять чуттів. Отже, вона мусить бути під впливом — навіть якщо це їй самій не відомо — світла, кольору, пісні, що передається через мову, якої її вчать, бо палати розуму готові отримати цю мову. Мозок людської раси настільки насичений кольором, що забарвлює навіть мову незрячих. Кожен предмет, про який я подумаю, — забарвлений тоном, який належить йому за асоціацією та пам'яттю. Досвід сліпоглухої людини у світі зрячих та здатних чути людей — неначе досвід моряка на острові, мешканці якого говорять незнайомою йому мовою, і життя їхнє відрізняється від того, як жив він, і не має шансу на компроміс. Він мусить навчитися бачити їхніми очима, чути їхніми вухами, думати їхні думки і слідувати за їхніми ідеалами.

Якби темний, мовчазний світ, який оточує таку людину, суттєво відрізнявся від залитого сонцями і звуками світу, — такі, як вона, цей світ не могли би ніколи збагнути чи обговорити. Якби її почуття та відчуття фундаментально відрізнялися від почуттів та відчуттів інших, — вони були б незбагненними для всіх, окрім тих, хто мав схожі відчуття та почуття. Якби душевна свідомість сліпоглухої людини була абсолютно несхожа на свідомість її ближніх, вона не мала б способу уявити, що вони думають. Через те, що розум незрячих істотно не відрізняється від розуму зрячих у тому, що не допускає порожнечі, він мусить забезпечити якусь рівноцінну заміну тим фізичним відчуттям, яких йому бракує. Він мусить відчувати подібність між речами зовнішніми та речами внутрішніми, відповідність між баченим і небаченим. Я використовую таку відповідність у багатьох відношеннях, і незалежно від того, наскільки далеко я застосовую це до речей, яких не можу бачити, — все одно це не руйнується від випробування.

Як робоча гіпотеза, пошук співвідношень підходить для всього життя, всього спектру явищ. Спалах думки та її швидкість пояснюють спалах блискавки та політ комети в небі. Моє душевне небо відкриває мені неосяжні небесні обшири, і я продовжую наповнювати їх образами своїх духовних зірок. Я впізнаю правду через її ясність та по тому, як вона веде мою думку — і знаючи, що таке ясність, я можу уявити, чим є світло для ока. Це не умовність мови, а переконливе відчуття реальності, що часами змушує мене здригнутися, коли я кажу: «О, я бачу свою помилку!» чи «Яким темним, безрадісним є моє життя!» Я знаю ці метафори. Все ж я мушу використовувати їх у доказах, бо в нашій мові ніщо не може їх замінити. Відповідні глухосліпі метафори не існують і не є необхідними. Через те, що я розумію слово «відображати» в переносному значенні, дзеркало ніколи не бентежило мене. Той спосіб, у який моя уява сприймає відсутні речі, робить мене здатною бачити те, як окуляри можуть збільшувати предмети, наближати та віддаляти їх.

Відмовте мені у цих пошуках співвідношень, цьому внутрішньому чутті, замкніть мене у фрагментарному та незв'язному світі дотику — і ось, я стаю як кажан, який блукає на крилах. Припустимо, я б уникала всіх слів про зір, слух, колір, світло, краєвид, і тисячу явищ, інструментів та прекрасних речей, пов'язаних з ними. Я б страждала від значного зменшення дива та втіхи від отримання знань; також — ще жакливіша втрата — мої емоції затупилися б для того, щоб мене не могли торкнутися речі небачені.

Хіба виникло щось, здатне довести невідповідність співвідношень? Хіба відкрили камеру мозку сліпої людини — і вона виявилася порожньою? Хіба якийсь психолог дослідив розум незрячих і зміг сказати: «Тут немає ніякого відчуття»?

Я ступаю по твердій землі; я дихаю ароматним повітрям. З цих двох відчуттів я формую численні асоціації та відповідності. Я спостерігаю, я відчуваю, думаю, уявляю. Я буду асоціації з безліччю розмаїтих вражень, подій, понять. Серед цих матеріалів фантазія — хитрий митець мозку — виливає образ, якому не повірив би скептик, бо я не можу бачити фізичними очима мінливого, милого обличчя моєї дитини-думки. Скептик розбив би це дзеркало розуму. Його дух-вандал принизив би мою душу і змусив би мене вмерти, впавши жертвою матеріальних речей. Поки я чекаю з нетерпінням, як норовливий кінь, готова рватися в бій, опанувати обставини, — він періщить мене батогами і вдаряє по мені шпорами факту. Якби я потребувала його, солодколика земля зовсім зeszла б, і в моїй руці не залишилося б нічого, крім безцільної, бездушної грудки мертвої матерії. Однак хоча тіло фізично прикуте наживо до скелі Прометея, горда духом мисливиця за повітрям усе ж переслідуватиме сяючі, відкриті дороги Всесвіту.

Сліпота не має обмежувальної дії на ментальне бачення. Горизонт мого розуміння нескінченно широкий. Всесвіт, який воно оточує, — невимірний. Чи ті, хто кажуть мені не виходити за вузькі межі моїх куцих чуттів, стали б вимагати від Гершеля, щоб він покрит дахом свій зоряний Всесвіт і повернув нам твердь скляних сфер Платона? Чи вони наказали б Дарвіну встати з могили і стерти поняття геологічного часу, повернувши нам жалюгідних кілька тисяч років? О, ці гордовиті скептики! Вони постійно прагнуть підрізати крила духу, що наважуються злітати догори.

Людина, позбавлена одного чи більше органів чуттів, не стає (як, здається, багато хто думає) викинута в дику пустелю без слідів, орієнтирів і поводири. Незряча людина несе з собою у це темне середовище всі здібності, необхідні для сприймання видимого світу, двері якого зачинені перед нею. Вона знаходить повсюди оточення однорідним із залитим сонцем світом; бо є невичерпний океан подібностей між світом всередині і зовнішнім світом з обмеженням, — і ці подібності, ці співвідношення вона виявляє рівними з кожним складним становищем чи гострою потребою, які підносять їй життя.

Необхідність чогось такого, як співвідношення чи символізм, видається більш і більш нагальною, коли ми роздумуємо над обов'язками, які покладають на нас релігія та філософія.

Від незрячих очікують, що вони читатимуть Біблію як засіб досягнення духовного щастя. І що ж, Біблія вся сповнена згадками про хмари, зорі, кольори і красу, і часто ця згадка є необхідною для передання значення притчі чи послання, де вона трапляється. Тут просто треба бачити непослідовність людей, які вірять у Біблію, і все ж заперечують наше право говорити про те, чого ми не бачимо, і виходить, що вони теж не бачать. Хто заборонить моему серцю співати: «Так, він летів на крилах вітру; його наметом навколо нього були темні води і важкі хмари небес».

Філософія постійно вказує на ненадійність п'яти органів чуттів та важливість роботи думки, яка виправляє помилки бачення та виявляє його ілюзії. Якщо ми не можемо залежати від п'яти чуттів, то наскільки менше можна залежати від трьох! Які підстави ми маємо для того, щоб відкидати світло, звук і колір як невід'ємну частину нашого світу? Як ми маємо знати, що вони припинили існувати для нас? Ми мусимо прийняти їх реальність як належне — навіть і філософ

припускає реальність світу, будучи неспроможним побачити його фізично у повноті. Стародавня філософія пропонує аргумент, який досі здається правдивим. Існує в незрячих, так само, як і у зрячих, Абсолют, який дає правду тому, що ми знаємо як правдиве, порядок тому, що впорядковане, красу гарному, можливість доторку тому, що відчутне доторком. Якщо прийняти це, то впливає, що цей Абсолют не є недосконалим, неповним, частковим. Він мусить виходити поза обмежені свідчення наших відчуттів, а також давати світло тому, що невидиме, і музику — музичному, якого гнобить тиша. Таким чином сам розум примушує нас визнати той факт, що ми у світі розумового порядку, краси і гармонії. Суті, чи абсолюті, цих ідей обов'язково розвіюють протилежних собі, — тих, що лежать у злі, безладі та ворожнечі. Таким чином, сліпота і глухота не існують у нематеріальному розумі, який за філософськими уявленнями є реальним світом: вони вигнані разом із тлінними матеріальними чуттями. Реальність, символом якої є видимі речі, світить перед моїм розумом. Поки я ходжу по своїй кімнаті непевними кроками, мій дух зринає до неба на орлиних крилах — і заглядає невгасимим зором на світ вічної краси.

ХІІІ

СВІТ СНІВ

Кожен сприймає всерйоз свої власні сни, але позіхає за сніданком, коли хтось інший починає розповідати про пригоди минулої ночі. Через це я вагаюся розпочинати звіт про власні сни; бо наганяти нудьгу на читача — літературний гріх, а переповідати факти про далеку країну з більшою увагою до суті та стислості, ніж до повної та буквальної правди, — гріх науковий. Психологи розробили масу теорій і фактів, які вони тримають на повідку, як численних бульдогів, і яких вони напускають на нас, як тільки ми відхилимося від прямої й вузької стежки ймовірності снів. Навіть не можна розповісти розважальний сон — без того, щоб бути запідозреним у довільному його редагуванні, неначе б то редагування було одним із семи смертних гріхів, а не корисним і почесним заняттям! Отже, нехай буде зрозуміло, що тут я веду розмову за власним сніданком, власним столом, і тут немає ніякого науковця, щоб підставити ніжку автократу.

Я завжди хотіла знати, чому науковці та інші постійно питали мене про мої сни. Але зараз мене це не дивує, бо я виявила те, що дехто з них вважає звичайним просинанням того, хто глухий і сліпий. Вони думають, що я знаю дуже мало про предмети, які є навіть на віддалі кількох футів за межами мого дотику. Відповідно до їхніх уявлень, усе, що назовні, — для мене лише туманна пляма. Деревя, гори, міста, океан, навіть будинок, у якому я живу, — все це лише казкові вигадки, імлісті нереальності. Тому вважається, що мої сни повинні становити специфічний інтерес для людини науки. У певний невизначений спосіб очікується, що вони повинні виявляти, що світ, у якому я живу, — плаский, безформний, безколірний, без перспективи, невеликої товщини і ще меншої твердості — обширна самотність беззвучного простору. Але хто передасть словами безмежну, «безвидну», мовчазну порожнечу? Воістину, потрібно бути безтілесним духом, щоб щось зрозуміти з такого несуттєвого досвіду. Світ, чи відповідно й сон, щоб стати для нас зрозумілим, мусить містити деформацію суті, вилетену у тканину фантазії. Ми не можемо уявити навіть у снах предмета, який би не мав аналога в реальності. Привиди завжди нагадують когось, і якщо вони не з'являються самі, то на їх присутність вказують обставини, які нам прекрасно знайомі.

Під час сну ми входимо у дивне, загадкове царство, якого наука ще поки що не дослідила. Перейшовши межу сну, дослідник не може йти далі під керівництвом та перевіркою здорового глузду. Сон із найніжнішим доторком замикає всі ворота наших фізичних чуттів і заколисує до спочинку свідому волю — педанта наших думок при пробудженні. Тоді дух із потугами звільняється з жилавих рук здорового глузду і, неначе крилатий жеребець, відкидає тверду зелену землю — і мчиться геть, на вітрі й хмарі, не залишаючи ні сліду ні відбитка, за якими наука могла б відстежити його політ і дати нам знання про далеку тінисту країну, що ми відвідуємо щоночі. Коли ми повертаємося з царства сну, то не можемо дати змістовного звіту про те, що ми там зустріли. Але як тільки перетинаємо межу, то почуваємося як удома, неначе ми завжди там жили і ніколи не їздили на екскурсію в цей раціональний світ денного світла.

Мої сні, здається, не надто відрізняються від снів інших людей. Деякі з них — зв'язні і безпечно прикріплені до якоїсь події чи якогось висновку. Інші — непослідовні та фантастичні. Всі свідчать, що у Країні Снів не існує такого поняття, як спочинок. Ми завжди бадьорі й діяльні, з розумом, готовим до будь-яких пригод. Ми діємо, прагнемо, думаємо, страждаємо і радіємо безцільно. Ми залишаємо поза межами порталів Сну будь-яку неприємну недовіру і будь-які дратівливі роздуми стосовно ймовірності. Я запливаю і впливаю, як привид, на хмарах серед вітрів, без найменшого уявлення про те, що роблю щось незвичне. У Країні Снів я знаходжу небагато такого, що було б цілковито дивним чи повністю новим для мого досвіду. Що б не траплялося, я не здивована, хай би якими надзвичайними були обставини. Я відвідую чужу країну, де насправді ніколи не була, і розмовляю з людьми, мови яких ніколи не чула. Утім нам вдається чудово розуміти одне одного. Хай би в яку ситуацію чи яке суспільство привели мене мої мандри, завжди є та сама однорідність. Якщо я потрапляю до Країни Бродяг, то веселюся з милим людиною з дороги чи з таверни.

Я не пам'ятаю, щоб будь-коли стрічала людей, з якими не могла б одразу почати спілкуватися, чи щоб я була шокована чи здивована діями моїх супутників зі сну. У своїх дивних мандрах сутінковими гаями Країни Сну моя душа завжди сприймає все як належне і прилаштовується до найшаленіших марев. Я рідко бентежуся. Усе ясне як Божий день. Я пізнаю події тієї ж миті, як вони відбуваються, куди б не повернула кроки. Розум — мій вірний поводитир і тлумач.

Я вважаю, що кожен мав уві сні нестерпне, непотрібне переживання шукання чогось терміново бажаного в той момент, і ниюче, втомлене відчуття, яке слідує за кожною невдачею пошуку місця, де криється та річ. Іноді з шумливим запамороченням у голові я підіймаюся і підіймаюся, і не знаю, куди і чому. Все ж не можу припинити цієї пристрасної й повної муки спроби, хоча знову і знову сліпо намагаюся знайти, за що триматися. Звичайно, відповідно до збоченості снів, нічого немає близько. Я хапаюся за порожнє повітря і тоді падаю донизу, і ще донизу, і посеред падіння розчиняюся в атмосфері, в якій я так небезпечно ширяла.

Деякі з моїх снів, здається, відстежуються один в одному, неначе серія концентричних кіл. Уві сні я думаю, що не можу спати. Я борсаюся у тенетах нерозв'язаних завдань. Я вирішую встати і трошки почитати. Я знаю полицку у своїй домашній бібліотеці, де я тримаю потрібну книгу. Книга не має назви, але я знаходжу її без труднощів. Я зручно вмощуюся у м'якому кріслі, і чудова книжка відкрита в мене на колінах. Жодного слова я не можу розібрати, всі сторінки повністю чисті. Мене це не дивує, але дуже розчарує. Я торкаюся пальцями сторінок, схиляюся над ними з любов'ю, сльози падають мені на руки. Я швидко закриваю

книжку, коли мені спадає на думку: «Чорнило все витреться, якщо я її намочу». Але ж на сторінці немає ніякого відчутного чорнила!

Цього ранку я думала, що прокинулася. Була певна, що проспала. Я вхопила годинник, і, звісно, він показував на годину пізніше тієї години, коли я встаю. Я скочила на ноги у величезному поспіху, знаючи, що сніданок готовий. Я поклікала матір, яка оголосила, що мій годинник, напевне, помиляється. Вона була впевнена, що не могло бути так пізно. Я знову подивилася на годинник, і ось! — стрілки прокрутилися, завирували, задзвеніли і зeszли. Я прокидалася дедалі частіше, мірою того, як зростала моя розгубленість, аж поки не була у стані, протилежному до сну. Зрештою мої очі насправді розплющилися, і я зрозуміла, що це був сон. Це я просто просиналася уві сні. Ще більше дивує те, що немає різниці між усвідомленням фальшивого просинання і справжнього.

Страшно подумати, що все, що ми коли-небудь бачили, відчували, читали і робили, може раптом злетіти до наших снів-видив — так само, як море викидає речі, які проковтнуло. Я тримала дитятко в руках посеред заколоту і палко говорила, благаючи російських солдат не вбивати євреїв. Я заново переживала агонізуючі сцени повстання сипаїв і французької революції. Міста палали перед моїми очима, і я боролася з полум'ям до виснаження. Голокості поширюються по світу, і я марно борюся, щоб урятувати друзів.

Якось уві сні мені прийшло послання, яке летіло над землею і морем, — про те, що зима насувається на весь світ з Північного Полюса, що арктична зона пересувається у наш м'який клімат. Послання летіло повсюди. Океан застиг у літньому сонцестоянні. Кораблі тисячами були скуті кригою, кораблі з великими білими вітрилами були скуті. Багатства Сходу і щедрі урожаї Золотого Заходу вже, можливо, не потраплять до інших країв. Якийсь час дерева і квіти ще продовжували рости, незважаючи на лютий холод. Птахи, шукаючи безпечного місця, залітали всередину будинків, а ті, кого встигла захопити зима, лежали на снігу з розпростертими крилами, марно намагаючись злетіти. Зрештою листя і цвіт опали до ніг зими. Пелюстки квітів перетворилися на рубіни та сапфіри. Листки замерзли і стали смарагдами. Деревастогнали і кидалися гілками, коли мороз проймав їх крізь кору й соки, пронизував до самих коренів. Я задрожала і розбудила себе, і з бурхливим сплеском радості стала вдихати численні ніжні ранкові аромати, пробуджені літнім сонцем.

Для того щоб полювати на тигра, не потрібно потрапляти в африканські джунглі чи в індійський ліс. Можна лежати в ліжку на пухових подушках і бачити уві сні тигрів таких самих жадливих, як і ті, що у бездорожній глушині. Я ще була маленькою, коли однієї ночі намагалася перейти сад перед будинком моєї тітки в Алабамі. Я шукала великого kota з чудовим пухнастим хвостом. За кілька годин до того він видер кігтями мою маленьку канарку з клітки і з хрумкотом стиснув її своїми жорстокими зубами. Я не могла бачити kota. Але думка в мене в голові була чіткою: «Він направляєється до високої трави, що на краю саду. Я доберуся туди першою!» Я поклала руку на бордюр газона і швидко побігла по стежці. Коли я добігла до високої трави, кіт уже був там, зісковзуючи у хвилясте сплетення. Я кинулася вперед і спробувала схопити його й вирвати пташку в нього з зубів. На мій жах велетенський звір, зовсім не кіт, вискочив із трави, і його жилаве плече тернулося об мене з пульсуючою силою! Його вуха стояли сторчма і тремтіли від злості. Його очі були гарячими. Його ніздрі були великі й мокрі. Його губи жадливо ворухилися. Я знала, що це тигр, справжній живий тигр, і що він мене пожере — мене і мою пташечку. Я не знаю, що трапилося опісля. У снах рідко трапляється те, що не є найважливішим.

За якийсь час до того у мене був сон, який справив на мене яскраве враження. Моя тітка плакала, бо не могла мене знайти. Але я отримувала пустотливе задоволення від думки, що вона та інші мене шукають і створюють при цьому багато шуму, який я відчувала ногами. Раптом дух непослуху поступився непевності та страху. Мені стало холодно. Повітря пахло льодом і сіллю. Я спробувала бігти; але заплуталася у високій траві і впала обличчям уперед. Я лежала дуже тихо, відчуваючи всім своїм тілом. Трохи згодом мої відчуття, здавалося, сконцентрувалися у мене в пальцях, і я відчула, що травинки були гострими, як леза, і жорстоко завдавали болю моїм рукам. Я спробувала обережно встати, щоб не порізатися гострою травою. Я поставила одну ногу обережно — так, як моє котеня вперше ступає по первозданному лісі на задньому дворі. Раптом я відчула скрадливе дріботіння: щось повзло, повзло, повзло навмисне до мене. Не знаю, як на той час ця думка могла бути в мене в голові: я ще не знала слів наміру й мети. Однак мене так нажахало не повзуче створіння, а саме лихий намір. У мене не було страху перед живими істотами. Я любила собак свого батька, грайливе маленьке телятко, ніжних корів, коней і мулів, що їли в мене яблука з руки, і ніхто з них не заподіяв мені шкоди. Я лежала принишкло, не дихаючи, сповнена жаху очікування створіння, яке скочить і занурить свої довгі кігті у мою плоть. Я думала: «Вони відчуватимуться як кігті індика». Щось тепле і мокро торкнулося мого обличчя. Я пронизливо крикнула, відчайдушно накинулася... — і прокинулася. Щось усе ж борсалось в моїх руках. Я з усіх сил продовжувала його тримати — аж поки не виснажилася і послабила хватку. Я виявила свого сетера, милу стару Беллу, яка обтрусилася і поглянула на мене з докором. Це ми з нею так разом заснули на килимку, — і природно, що й побрели до лісу снів, де собачки і маленькі дівчатка полюють на дичину і мають дивні пригоди. Ми зустріли масу пустотливих ворогів, і це вимагало всієї собачої тактики з боку Белли, щоб довести, яка вона леді та мисливиця. У Белли теж були свої сні. Ми зазвичай лежали під деревами і квітами у старому саду, і я сміялася від насолоди, коли з легеньким шумом падало листя магнолії, і Белла вистрибувала, думаючи, що вона почула куріпку. Вона гналася за листком, ловила його, приносила мені і клала мені біля ніг, жартівливо виляючи хвостом, як ніби казала: «Ось пташка, яка розбудила мене». Я плела їй ошийника з милих блакитних квітів павловнії і покривала її чудовими серцеподібними листками.

Мила стара Белла, вона давно вже бачить сні серед квітів лотоса і маків собачого раю.

Деякі сні переслідують мене ще з дитинства. Один, який повторюється, часто проходить так: здається, якийсь дух проходить перед моїм обличчям. Я відчуваю надзвичайну спеку, неначе потік повітря з двигуна. Це втілення зла. Напевне, вперше я мала цей сон після того дня, коли ледь не згоріла.

Ще один дух, який часто мене відвідує, приносить відчуття прохолодної сирості, схоже на те, як почувашся холодної листопадової ночі в домі з відкритим вікном. Цей дух зупиняється якраз за межами мого доторку і хитається туди-сюди, неначе істота, яка переживає горе втрати близького. Моя кров холоне, і здається, замерзає в жилах. Я пробую поворушитися, але моє тіло нерухоме, і я не можу навіть крикнути. Через деякий час дух іде далі, і я зі здриганням кажу до себе: «Це була смерть. Цікаво, чи вона забрала її». Її — це про мою Вчительку.

У снах маю відчуття, запахи, смаки та ідеї, яких я не пам'ятаю, щоб мала раніше в реальності. Можливо, вони — побіжні враження, які ловить мій розум через

завісу сну мого раннього дитинства. Я чула «тупіт багатьох вод». Часом уві сні мене відвідує чудесне світло. Такий спалах і така слава! Я дивлюся і дивлюся, аж доки воно не зникне. Я відчуваю запахи і смак так само, як і в години прокидання; але дотик відіграє меншу роль. Уві сні я майже ніколи не намагаю дорогу. Ніхто мене не веде. Навіть на багатолюдній вулиці я самодостатня й я отримую задоволення, яке таке чуже моєму фізичному життю. Тут я рідко пишу на пальцях, і ще рідше інші пишуть по моїй руці. Мій розум діє незалежно від моїх фізичних органів. Я надзвичайно втішена мати такий дар, навіть хоч би й уві сні; бо тоді моя душа надягає крилаті сандалі й радісно приєднується до натовпу щасливих, які мешкають поза межами тілесних відчуттів.

Моральна непослідовність снів є просто визивною. Мої стають менш і менш узгодженими з моїми справжніми принципами. Щоночі мене жбурляє до неетичної пістряви крайностей. Я мушу або захищати іншого до останньої краплини своєї крові, або ж засуджувати його, незважаючи на будь-яке каяття. Уві сні я вбиваю, щоб порятувати життя інших. Я приписую тим, кого люблю, найкращі дії і слова, які мене примушують до смерті їх пам'ятати — і кидаю на них один докір за іншим. Заради нашого душевного спокою нам пощастило, що ми швидко забуваємо більшість поганих снів. Смерть, раптова і жахлива, пошуки — без каяття — дивної любові чи ненависті, хитро спланована помста, — це все вранці рідко стає чимось більшим, ніж тьмяні невідчепні спогади, і протягом дня вони стираються звичайною дією розуму. Іноді зразу після прокидання я настільки стривожена при згадуванні про скандал у сні, що бажала б більше ніколи не бачити снів. Маючи це бажання виразно перед собою, я знову падаю в новий вир снів.

О сні, яку нещадну критику я звалою на вас — ви, найбільш безглузді речі, які можна уявити, зухвалі мавпи, пивовари одіозних контрастів, нав'язливі птахи-віщуни з поганими звістками, глузливі відлуння, нерозумні нагадування; тривоги та подратування, які часто повертаються; скелети у моєму кріслі, блазні у труні, голови смерті на весільному бенкеті, ізгої мозку, що кожної ночі кидають виклик поліції розуму, злодії моїх яблук Гесперид, порушники мого домашнього спокою, убивці сну. «О, жахливі сні, що відлякують мій дух від того, що йому належить!» Нічого дивного, що Гамлет волів мати знайомі йому біди — а не ризикувати, слідуючи за одним видінням сну.

Усе ж відкиньте світ снів, і втрата буде немислимою. Чарівне закляття, яке пов'язує до купи поезію, — розбите. Велич мистецтва і піднесена потуга уяви зменшуються, бо ніякий фантом нев'янучих заходів сонця та квітів не спонукає вперед до мети. Щез мовчазний дозвіл чи потурання, що надає сміливості душі насміхатися з меж часу і простору, передбачати і збирати урожай досягнень для ненароджених віків. Зітріть наші сні, і незрячі втратять одну з найголовніших утіх; бо ж у видіннях сну вони бачать свою віру у зрячий розум і виправдання свого очікування світла. Ні, наше уявлення про безсмертя похитнеться. Віра, мотиваційна сила людського життя, замерехтить востаннє і згасне. Перед такою порожнечою й наготою став би справді бажаним шок зруйнованих світів. Правдиво, сні приносять нам думку незалежно від нас — і незважаючи на нас — про те, що душа

«може виправити

Свою природу, розправити вітрило — на більший ще канат,
І радісно помчати в Нескінченне».

XIV

СНИ Й РЕАЛЬНІСТЬ

Дивовижно думати, як наше справжнє «неспляче» життя обертається навколо тінистих нереальностей Країни Снів. Незважаючи на все, що ми кажемо про непослідовність снів, ми часто мислимо ними. Ми покладаємо на них свої найбільші надії. Ні, ми будуємо на них тканину ідеального світу. Я не можу пригадати багато витончених, вдумливих поезій, багато шляхетних витворів мистецтва чи будь-яку філософську систему, де б не було доказів того, що сні-фантазії символізують правдиві речі, які приховані за явищами.

Той факт, що у снах керує плутанина і трапляються нелогічні зв'язки, надає вірогідності теорії, якої дотримується Сер Артур Мітчелл та інші мужи науки, про те, що наше мислення у снах є неконтрольованим і некерованим волею. Воля — стримувальна і провідна сила — знаходить спочинок і підкріплення під час сну, поки розум, неначе баркас без керма і компаса, дрейфує безцільно по непозначеному на карті морю. Однак, як не дивно, ці фантазії та переплетіння думки можна знайти у великих образних поезіях, таких як «Королева Фей» Спенсера. Лем був вражений аналогією між нашим мисленням у снах і роботою уяви. Говорячи про уривок у печері Маммон, Лем писав:

«Не достатньо сказати, що весь уривок — копія уявлень розуму під час сну; так — певною мірою, але яка копія! Нехай найромантичніші з нас, яких усю ніч розважали показом якогось шаленого й чудесного видіння, об'єднують це все вранці і випробують своїм тверезим судженням. Те, що видавалося таким непостійним і водночас таким зв'язним, поки ця здатність перебувала у пасивному стані, — під тверезим, безпристрасним оглядом видаватиметься таким безглуздим і таким непов'язаним, що нам стає соромно, що нас так ошукали, що ми прийняли, хоч і уві сні, чудовисько за бога. Однак переходи в цьому уривку кожною мірою такі ж різкі, як у найбільш навіженому сні, і все одно суд після прокидання ратифікує їх».

Можливо, я більше за інших відчуваю аналогію між світом бадьорого життя та світом снів, бо ще до того, як мене навчили, я жила у якомусь постійному сні. Свідомість батьків і друзів, які дивилися за мною день за днем, — єдиний спосіб, що я маю, знати дійсність тих ранніх, тьмяних років мого дитинства. Уже самі фізичні дії лягання спати і прокидання вранці відмічають перехід з реальності до Країни Снів. Наскільки я можу сказати, я відчувала, сплю чи не сплю, своїм тілом. Я не можу згадати жодного процесу, який би я зараз нагородила терміном «думка». То правда, що мої тілесні відчуття були надзвичайно загостреними; але поза межами грубого зв'язку з фізичними потребами вони не були асоційованими чи скерованими. Вони мали небагато стосунку один до одного, чи до мене, чи до переживань інших. Ідея — та, яка дає ідентичності та протяжності переживанню — прийшла у моє існування сну та неспання водночас із прокиданням самосвідомості. До того моменту мій розум був у стані анархії, де безчинствували безцільні відчуття, і якщо існувала думка, то була такою невиразною і непослідовою, що її не можна вважати частиною спілкування або тексту. Проте ще до того, як почалася моя освіта, я мала сні. Я знаю, що напевне мала сні, бо не пригадую ніякої перерви у тактильних відчуттях. Речі падали раптово, важко. Я відчувала, що мій одяг горить чи падала у ванну з холодною водою. Якось я відчула запах бананів, і аромат у моїх ніздрях був настільки яскравим, що вранці, ще не одягнувшись, я пішла до буфета шукати банани. Бананів не було ніде, навіть запаху бананів! Моє життя було насправді суцільним сном.

Подібність між станом неспання і сном, однак, помітна. В обох станах я бачу, тільки не очима. Я чую, але не вухами. Я говорю, і до мене говорять — без звуку голосу. Я зворушена до насолоди видіннями невимовної краси, якої я ніколи не споглядала у фізичному світі. Якось уві сні я тримала в руці перлину. У мене немає спогадів бачення справжньої перлини. Та, що я бачила уві сні, напевне, була витвором моєї уяви. Це був гладенький, витончено вилитий кристал. Коли я дивилася у його мерехтливі глибини, моя душа вся залилася захопленням ніжності, і я сповнилася зачудуванням, як той, хто вперше подивиться у прохолодне, солодке серце троянди. Моя перлина була росою і вогнем, оксамитною зеленню моху, м'якою білизною лілій і очищеними відтінками й солодкістю тисячі троянд. Мені здавалося, що в її кришталевому лоні була розчинена душа краси. Це прекрасне видіння посилює мою переконаність у тому, що світ, вибудований розумом із незліченної кількості невлкових переживань, — чесніший, ніж світ чуттів. Краса і велич заходу сонця за синіючими горами, яку спостерігають мої друзі, — чудова. Але захід сонця внутрішнього видіння приносить чистішу насолоду, бо це достойна поклоніння суміш усієї краси, що ми коли-небудь знали і бажали.

Я вірю, що мені більше пощастило у снах, ніж більшості людей; бо коли згадую про сни, що мала, то серед них, здається, переважають приємні, хоча й ми, природно, найяскравіше пам'ятаємо і найохочіше переповідаємо гротескні і фантастичні пригоди у Країні Сну. Однак у мене є друзі, сни яких завжди неспокійні і тривожні. Вони прокидаються втомлені й побиті, і кажуть мені, що віддали б царство за одну ніч без снів. Маю одну подругу, яка стверджує, що ніколи в житті на мала щасливого сну. Жорна і тривоги щоденного життя вторгаються в солодку царину сну і втомлюють її безперестанними, непотрібними зусиллями. Мені дуже жаль цю подругу і, можливо, не зовсім чесно наполягати на приємності снів у присутності того, чий досвід бачення снів такий нещасливий. Усе ж то правда, що мої сни приносять користь, так багато і таку ж милу, як і сни про нещастя. Всі мої прагнення чогось дивного, чогось чудернацького, примарного — винагороджені у снах. Вони виносять мене з того, що звичне і звичайне. За мить, не встигнеш змигнути оком — і вони виривають тягар з моїх плечей, буденне завдання з моїх рук і розчарування з мого серця, і я спостерігаю за милим обличчям мого сну. Воно танцює весело навколо мене і мчить сюди і туди у щасливій невимовності. Раптові, солодкі фантазії з'являються з кожного кутка і закутка, і чарівні сюрпризи стрічають мене на кожному кроці. Щасливий сон — цінніший за золото і рубіни.

Мені подобається думати, що у снах перед нами проминають спалахи життя, більшого за наше. Ми бачимо його, неначе маленька дитина, або ж неначе дикун, який відвідує цивілізовану націю. Нам передаються думки, набагато вищі за наше звичайне мислення. Почуття, шляхетніші та мудріші, ніж будь-які, що ми коли-небудь знали, збуджують нас між ударами серця. Бо однієї скороминучої ночі царствена природа захоплює нас, і ми стаємо такими ж великими, як наші прагнення. Насмілююсь сказати, що ми повертаємося до маленького світу нашої щоденної роботи з настільки спотвореними напів-спогадами про те, що ми бачили, як і африканець, що відвідав Англію і потім розповідав, що був у велетенському пагорбі, що ніс його через води. Всеосяжність нашої думки, незалежно від того, спимо ми чи бадьорі, безсумнівно значною мірою залежить від наших рис характеру, будови, звичок і здатності розуму. Однак що б не було природою наших снів, розумові процеси, які характеризують їх, — аналогічні до тих, які продовжують тривати, коли розум не стримується до уваги волею.

XV

СОН НАЯВУ

Я сиділа годинами у мрійливій задумі, дозволивши моєму розуму чинити як він бажає, без керівництва та стримування, і ліниво записувала безперервне вдаяння думки по думці, образу по образу. Я спостерігала, що мої думки створюють найрізноманітніші зв'язки, звиваються всередину і назовні, будують концентричні кола і поділяються у вирі фантазії, так само як у снах. Одного дня я мала літературну забаву з певним розкладом думок, який заскочив до мене в пообідньому візиті. Я писала три чи чотири години, як вони надходили, і запис у результаті цього багато в чому нагадує сон. Я виявила, що найбільш розрізнені, несхожі думки приходили під руку одна з одною — я бачила сон наяву. Різниця в тім, що у мріях я можу озиратися на нескінченну послідовність думок, а у снах я можу пригадати лише кілька думок та образів, я ловлю нитки, що повідривалися з основи і тканини візерунка, який я не бачу, чи сяючі мов жар листки, що пливли на вітрі сну від дерева, що я не можу визначити. У цій мрійливості я тримала ключ до маси ідей. Я подаю свій запис цих ідей, щоб показати, які аналогії існують між думками, коли вони не скеровані, та поведінкою справжнього мріяння.

Я мала написати есе. Я хотіла, щоб мій розум був свіжим і покірним і щоб усі його служниці були готові підтримати мої руки у виконанні цього завдання. Я мала намір написати вчений текст про свій освітній досвід, і незвично сильно бажала зробити все, що зможу. У мене в голові був робочий план есе, яке мало бути серйозним, мудрим і повним ідей. Більше того, воно повинно було мати академічне спрямування, яке б наводило на думку про диплом університету, і читач мав бути глибоко вражений строгою гідністю вченого капелюха та мантії. Я зачинилася в себе в кабінеті з твердою рішучістю вибити на клавішах друкарської машинки цей безсмертний розділ з історії життя. Олександр не мав більше впевненості в тому, що завоює Азію з блискучою армією, вимуштрованою його батьком Філіпом, ніж я, — впевнена, що мій ментальний дім буде в порядку, а думки — слухняні. Мій розум до того часу мав тривалу відпустку, а зараз я поверталася до нього в час, коли він мене не шукав. Моя ситуація була подібна до ситуації пана, який поїхав у далеку країну і, повертаючись, очікував, що вдома все буде таким самим, як він полишив. Але, повернувшись, він застав слуг за гулянням і розвагами. Веремія була просто несамовита. Була музика й танці, і багато галасу, так що голос пана неможливо було почути. Хоча він гукав і грюкав по воротах, вони залишилися зачиненими.

Так само було зі мною. Я грала на сурмі — голосно і довго; але васали думки ніяк не збиралися на мій поклик. Кожен обіймав за талію прекрасну партнерку, і я не знаю, які шалені мелодії «вселяли життя та запал у їхні закаблуки». Нічого не можна було зробити. Я роззирнулася безпомічно на мій чудесний почет і зрозуміла, що цінність — не у володінні чимось, а у здатності ним користуватися. Я відкинулася на спинку крісла, щоб подивитися на цей карнавал. Сидіти тут було досить приємно, «ліниво, як намальований корабель на намальованому океані», спостерігаючи за грою своїх думок. Це було щось схоже на придумування гарних, вишуканих слів і виразів, без наміру їх записати. Я почувалася, як Аліса у Країні Чудес, коли вона бігла з усіх сил з Королевою Черв і нікуди не зрушила і не потрапила.

Буйні веселощі тривали у повному шаленстві. Танцюристами були способи мислення. Були сумні думки і щасливі думки, думки, які підходять для кожного

клімату й погоди, думки, що несуть слід кожного віку і народу, нерозумні думки і мудрі думки, думки про людей, про речі і ні про що, добрі думки, недобрі думки, а також великі, благодатні думки. Тут вони були, гойдаючись разом, подібно до спіралі. Танець очолював стародавній блазень у зелено-золотому. Гості не дотримувалися ніякого порядку чи послідовності. Не було жодних двох думок, споріднених між собою, — навіть «сорокаюрідних». Між ними не було нічого схожого на міжнародні союзи. Кожна думка поводитися, неначе новостворений поет.

Він не міг відкрити рота,
Але вилітали тропи.

Чарівні вірші — о, якби ж я лиш їх записала! Вони примчали усамітненими алеями мого розуму — ця весела юрба. Прийшли з вакханальними співами та криками, і відтоді око не бачило гіршого безладу.

Заплющ очі, і побачиш, як вони приходять — лицарі та леді з моєї гулянки. З пір'ям і в тюрбанах, одягнуті в кольчугах та розшитій шовком одежі, лагідні діви в сірому як квакери, радісні принци у червоних плащах, кокетки з трояндами у волоссі, ченці у каптурах, що могли б укрити високу Вестмінстерську вежу, удавано сором'язливі дівчатка, що обіймають паперові ляльки, хвацькі школярі з рум'яними ранковими обличчями, забудькуватий професор, що з мудрим виглядом несе свої черевики під рукою, за яким ідуть його друзі, феї, гобліни, і всі війська, які щойно зійшли з киданого бурею Ноєвого ковчега. Вони йшли, дріботіли, ширяли, пливли, а деякі пройшли крізь вогонь. Один дух виліз на місяць по драбині, зробленій з листків та заморожених крапель роси. Павич з великим гачкуватим дзьобом літав поміж гілок гранатового дерева, клюючи рожеві фрукти. Він кричав так голосно, що Аполлон обернувся у своїй вогняній колісниці і вистрілював у нього золотими стрілами свого лискучого лука. Це ніяк не стурбувало павича; бо він розпростер свої схожі на коштовності крила і розгорнув свого чудового хвоста з вогнистими кінчиками у саме обличчя сонце-бога! Тоді прийшла Венера — точна копія моєї гіпсової відлитої статуї — безтурботна, зі спокійними очима, танцюючи «високо і гарно поставлено», як королева Єлизавета, в оточенні маси милих купідонів, що посіли на рожевуватих хмарках, які коливалися ніжними вітрами, тоді як кругом навколо танцювали квіти і потічки, і дивні невеличкі японські сакури у горщиках! За ними простував веселий Пан із зеленим волоссям і в сандалях з коштовним камінням, а обіч нього — я не могла повірити своїм очам! Ішла скромна черниця, перебираючи вервицю. Трошки поодаль було видно трьох танцівників поруч — пісна, зголодніла банальність, рожевий жарт з ямочкою на щоці і проповідь зі сталевими ребрами про долю та призначення. Зразу за ними прийшла ціла вервечка Ночей з розвіяним вітрами волоссям та Днів з оберемками хмизу на спинах. Миттю я побачила пишний силует Життя, що здіймався над вируючим натовпом, тримаючи в одній руці наге дитя, а в іншій — сяючий меч. Біля її ніг плазував ведмідь, і все навколо неї бурлило і виділяло безліч крихітних атомів, які всі разом співали: «Ми — воля Бога». Атом одружувався з атомом і один хімічний елемент з іншим, і цей космічний танець тривав зі змінним і незмінним ритмом, аж поки моя голова не заспівала як круга пилка.

Як тільки я думала, що покину цю сцену фантомів і пройдуся тихими гаями Сну, я помітила якесь заворушення біля входу до мого зачарованого замку. Було

очевидно з шепотіння та гудіння, яке лунало навколо, що прибуло більше знаменитостей. Першим персонажем, що я побачила, був Гомер, більше не сліпий, він вів на золотому ланцюгу білодзьобі кораблі з ахейцями, які хитали головами і клекотали, неначе багато лебедів. Платон і Матінка Гуска з численними дітьми Черевика йшли за ними. Простий Симон, Джил і Джек, які щойно полагодили голови, і кіт, що впав у вершки, — всі вони кружляли у запаморочливому танку, поки Платон урочисто вів бесіду про закони Землі Навпаки. Тоді пішли похмуроликий Кальвін і Сафо «з фіолетовою короною та милою усмішкою», які танцювали повільну польку. Аристофан і Мольєр теж приєдналися, обидва водночас говорили: Мольєр по-грецьки, а Аристофан — по-німецьки. Я подумала, що це дивно, бо мені спало на думку, що німецька мова вже була мертвою мовою, ще до народження Аристофана. Ясноокий Шеллі приніс пурхтливого жайворонка, який вибухнув піснею Чосерового півня. Генрі Есмонд дав руку у статечному мінуєті Діані з Кросвея. Він, очевидно, не розумів її дотепів з дев'ятнадцятого століття, бо не сміявся. Можливо, він утратив смак до розумних жінок. Анон Данте і Сведенборг прийшли разом, серйозно бесідуючи про речі віддалені та містичні. Сведенборг сказав, що дуже тепло. Данте відповів, що вночі, можливо, буде дощ.

Раптом настав сильний гамір, і я виявила, що «Битва Книг» знову почала шаленіти. Дві постаті вступили у жваву дискусію. Одна була вдягнена у простий домо-тканий одяг, а інша мала мантию вченого поверх строкатого костюма. З їхньої розмови я зрозуміла, що це були Коттон Матер і Вільям Шекспір. Матер наполягав, що відьом у «Макбеті» потрібно зловити і повісити. Шекспір відповідав, що відьми завжди достатньо страждали від рук коментаторів. Їх відштовхнули вбік дванадцять лицарів Круглого Столу, які осанисто марширували на гусці, яка несла золоті яйця. «Мул Папи» та «Золотий бик» зійшлися у двобої історії й вигадки — я читала про такий у книгах, але ніколи до того не була його свідком. Цих маленьких тваринок поставили йти в ряд зі слоном, який незграбно і шумно рухався, несучи високо в себе на спині Редьярда Кіплінга. Слон раптом поміняв ходу на «швидкохідну вправність» (я не знаю, що таке «швидкохідна вправність», але це було дуже швидкохідно і дуже вправно). Напевне, його давно покинули шалені пірати південних морів; бо я помітила, як тримався за снасті і бадьоро викрикував, коли тонув корабель, чоловік із палаючими очима й у вельветовому жакеті. Коли корабель шезнув з виду, Фальстаф помчався на порятунок самотнього мореплавця — і украв у нього гаманець! Проте Міранда переконала його повернути гаманця. Стивенсон сказав: «Хто краде мого гаманця, краде сміття». Фальстаф засміявся і назвав це гарним жартом, не гіршим за будь-які, що він нині чув.

Це стало сигналом для того, щоб закрутився, ніби смерч, рій цитат. Вони напливали з різних боків, зачаткова хмара напівзавершених фраз, скалічених речень, пародійованих сентиментів і блискучих метафор. Я не могла з-поміж них вирізнити ніяких власних виразів чи ідей. Я побачила, як бідне, обірване, стиснуте речення, яке могло б бути моїм, спіймало крила прекрасної ідеї зі світлом генія, що сяяло як німб навколо її голови. Знову і знову танцюристи змінювали партнерів без запитання і дозволу. Думки закохувалися з поглядом, одружувалися мірою і бралися за руки без попереднього залицяння. Недоречність — це одруження двох думок, які не мали резонного залицяння, а одруження без залицяння здатні призводити до домашньої незгоди, аж до розбивання давньої, шанованої часом родини. Серед одружених пар були певні порівняння, досі непорушні у своєму парубоцтві

та дівуванні, і дуже шановані. Їхні надзвичайні дії ледь не перервали танок. Але безглуздість їхнього союзу була їм очевидною, і вони розсталися. Інші порівняння, здавалося, мали звичку жити в незгоді. Вони багато разів одружувалися і розлучалися. Вони належали до сумнозвісного товариства Змішаних Метафор.

Одна компанія фантомів впливала і випливала, одягнена у вбрання забуття, що завдавало танталових мук. Вони, здавалося, от-от затанцюють — і щезали. Вони з'являлися знову до півдесятка разів, але ніколи не знімали вуаль з облич. Бісеня Цікавість смикало Пам'ять за рукав і казало: «Чому вони втікають? Це дивне шахрайство!» І Пам'ять вибігала, щоб спіймати їх. Після тривалої гонитви, і задишки, і сутичок вона затримувала декого із втікачів і повертала їх. Але коли вона зривала їхні маски — ось! — деякі розчаровували своєю звичайністю, а інші були мандрівними цитатами, які намагалися приховати пунктуаційні знаки, які їм належали. Пам'ять відчувала велику досаду, що в результаті такої важкої гонитви вона спіймала таку жалюгідну купку безсоромних пройдисвітів.

До цього наброду попростували четверо статечних велетнів, які називали себе Історія, Філософія, Закон та Медицина. Вони здавалися занадто урочистими і поважними для маскараду. Але навіть тоді, коли я дивилася на цих визначних гостей, вони всі розкололися на фрагменти, які кружляли, танцювали частинами, підрозділами наукового безглуздя! Історія розкололася на філологію, етнологію, антропологію і міфологію, а ті, у свою чергу, ще подрібнилися — і стали тоншими, ніж розщеплена волосина! Кожна спеціальність обійняла свій шматочок знань — і все кружляла з ним у вальсі. Решта товариства почала дрімати, і я теж відчула себе сонною. Щоб покласти кінець цим сумним обертанням, група фей милосердно помахала маками над усіма нами, маскарад побліднішав, моя голова впала на груди, і я здригнулася. Сон мене пробудив. Біля ліктя я знайшла старого друга Боттом.

«Боттом, — сказала я, — у мене був сон за межами людського розуму, щоб сказати, що то був за сон. Я подумала, що я була — ніхто не може сказати, чим. Око людини не чуло, вухо людини не бачило, її рука нездатна спробувати на смак, а язик охопити, а серце переповісти, що то було».

XVI

НАСПІВ ТЕМРЯВИ

«Понад вухами згорнуті мої крила,
Мої крила схрещені над очима,
І однак, поза тінню їх срібла,
І крізь затишок пір'я — вже чинна
Форма зводиться, сповнена звуків».

Шеллі, «Звільнений Прометей»

Не смію спитати, чому нас позбавлено світла,
Чому нас вислано на одинокі острови серед безмірних морів,
Чи як наш зір, виплеканий для славетних видінь,
Вицвів і щез, полишивши нас самих у темряві.
Таємниця Бога — на нашій шкіні;
Я не смію вивідувати Його таємниць. Лише одне я знаю:

З Ним є сила, з Ним є мудрість,
 І Його мудрість послала темряву на наші стежки.
*Ми прийшли з немислимої темряви, якої немає на карті,
 І за короткий час повернемося знову
 В обширну, нечуйну темряву.*

О Темряво! ти жахлива, солодка, і свята Темряво!
 У твоїх урочистих просторах, за межами людського ока,
 Бог витворив Свій Всесвіт; заклав основи землі,
 Поставив її межі, і простягнув її краї,
 Закрив море дверима, і створив славу
 Хмар, які це покривають;
 Наказав Своєму ранку — і ось! хаос втік
 Перед піднесеним обличчям Сонця;
 Розділив русло через переповнення водами;
 Послав дощ на землю —
 На дику природу, де не було людини,
 На пустелю, де не росла ніяка тендітна травинка,
 І ось! стала зелень на рівнинах,
 І пагорби одяглися в красу!
*Ми прийшли з немислимої темряви, якої немає на карті,
 І за короткий час повернемося знову
 В обширну, нечуйну темряву.*

О Темряво! ти таємна, непроникна Темряво!
 У твоїх мовчазних глибинах джерел, яких людина не здатна виміряти,
 Бог створив душу людини.
 О Темряво! співчутлива, всезнаюча Темряво!
 Ніжно, як тіні до вечора, приходить твоє послання до людини.
 Ніжно ти кладеш свою руку на її втомлені повіки,
 І її душа, зморена і ностальгічна, повертається
 У твої заспокійливі обійми.
*Ми прийшли з немислимої темряви, якої немає на карті,
 І за короткий час повернемося знову
 В обширну, нечуйну темряву.*

Темряво! мудра, життєдайна темряво, що прискорюєш думки!
 У своїй таємниці ти ховаєш світло,
 Що є життям душі.
 Твоїми самотніми берегами я ходжу без страху,
 Не боюся ніякого зла; хоча й ходжу у долині тіні,
 Я не знаю захоплення й нестями страху,
 Коли ніжна Смерть веде мене крізь відкриті двері життя,
 Коли стрічки життя розділені,
 І день виливає потоком світло.
*Ми прийшли з немислимої темряви, якої немає на карті,
 І за короткий час повернемося знову
 В обширну, нечуйну темряву.*

Боязка душа, що тремтить від страху, уникає темряви;
Та на ланітах того, хто мусить мешкати у тіні
Дихає вітер швидких крил ангелів,
А навколо нього падає світло з небачених вогнів.
Чарівні промені грають загравою усупереч темряві;
Стежки краси звиваються крізь цей темний світ
До іншого світу світла,
Де ніякий серпанок чуттів не закриє від нього Раю.
*Ми прийшли з немислимोї темряви, якої немає на карті,
І за короткий час повернемося знову
В обширну, нечуїну темряву.*

Темряво! ти благословенна, тиха Темряво!
До самотнього вигнанця, що мусить мешкати з тобою,
Ти добросерда і привітна;
Від суворого світу ти ховаєш його;
Йому ти шепочеш таємниці чудесної ночі;
Йому ти даруєш краї такі ж широкі і безмежні, як його дух;
Ти даєш славу всім смиренним творінням;
Твої крила ширяють, прикриваючи все немиле;
Під твоїми материнськими крилами — мир і спокій.
*Ми прийшли з немислимої темряви, якої немає на карті,
І за короткий час повернемося знову
В обширну, нечуїну темряву.*

II

Якось я бродила краями, позбавленими світла;
У порожній темряві я спотикалася,
Страх вів мене за руку;
Мої ноги притискалися до землі,
У страху перед ямами-пастками.
Численними безформними жажіттями ночі налякана,
До пробудження дня я простягала благально руки.
Тоді прийшла Любов, у руці вона несла
Смолоскип — світло ногам моїм,
І ніжно Любов спитала: «Чи ти
Увійшла до скарбниці темряви?
Чи ти увійшла до скарбниці ночі?
Пошукай у власній незрячості. Вона містить
Багатства незліченні».
Слова Любові запалили мій дух.
Мої нетерплячі пальці вишукували таємниці,
Красоти, і потаємну святість речей,
І в порожнечах розгледіли
Духовним чуттям повноту життя;
І ворота Дня були широко відкриті.
Я дрижу від радості;

Мої кінцівки тремтять від радості;
Моє серце і вся земля
Тремтять від щастя;
Захоплення від життя
Повсюди у світі.
Знання відкрило завісу небес;
Світло є на найвіддаленіших берегах темряви;
Опівнічна темрява послала промінь!
Сліпі, які спотикалися у темряві без світла,
Споглядають новий день!
У п'їтми світиться зірка Думки;
Уява має світне око,
І розум має славне бачення.

III

«Чоловік — сліпий. Що йому життя?
Закрита книга, яку тримають перед незрячим обличчям.
Якби ж то він міг побачити
Он ту прекрасну зірку, і пізнати
Хоча б на одну незрівнянну мить
Трепетливу радість зору!»
Весь зір іде від душі.
Споглядайте її у злеті
Звільненого духу! Ви бачили
Цвіт думки в обличчі незрячої дитини?
Чи ви бачили, як зростає її розум,
Неначе плинний світанок, щоб схопити
Видіння Майстра?
Це було чудо внутрішнього бачення.
У царинах дива, де я мешкаю,
Я досліджую життя своїми руками;
Я впізнаю, і щаслива;
Мої пальці вічно спрагли землі,
І п'ють її дива з насолодою,
Вичерпують милі насолоди землі;
Мої ноги вантажені шепотом,
Ппульсацією — всього, що росте.
Ось доторк, це дрижання,
Це полум'я, цей етер,
Цей радісний приплив крові,
Це світло дня у моєму серці,
Ця заграва співчуття у моїх долонях!
Ти незрячий, люблячий, вседопитливий дотик,
Ти відкриваєш мені книгу життя.
Безшумні маленькі шуми землі
Приходять з найніжнішим шелестом;
Несміливі, милі ноги життя;
Шовковистий трепет крил метелика

Супроти моєї стримуючої долоні;
Різде коливання комахиних крил,
Сріблястий потічок води;
Легенькі вітерці, зайняті у літній траві;
Музика листків, які хрускотять, спадають, поспішно несуться,
Листків, які вирують, летять за вітром, підфарбовані морозом;
Кришталевий сплеск літнього дощу,
Просоченого пахощами дерну.
Пильними пальцями я слухаю
Зливи звуку,
Що вітер струшує з лісу.
Я купаюся у рідкій тіні
Під соснами, де звисає прохолодне повітря
Після того, як злива скінчилася.
Мій маленький зухвалий дружок — білочка
Б'є хвостиком по моєму плечі,
Стрибає з однієї листяної лавини на іншу,
Повертається, щоб поснідати з моєї руки.
Між нами — радісна симпатія;
Білочка стрибає; мої пульсації танцюють;
Я з торжеством сповнена радості життя!
Хіба мої пальці не дрібнили пісок
Залитого сонцем пляжу?
Хіба моє оголене тіло не відчувало, як співає вода,
Коли море огортає її
Брижами дзюркотливої музики?
Хіба я не відчувала
Жвавого ритму вод під моїм човном,
Ляскання вітрила,
Напруження щогли,
Нестримного мчання
Вітрів, заряджених блискавкою?
Хіба я не вдихала запаху швидкого, гострого польоту
Крилатих ароматів перед бурею?
Ось радість, бадьора, палаюча,
Ось збурення серця.
Мої руки викликають зір і слух з почуття,
Безперестанку замінюючи одне чуття на інше;
Поєднуючи рух із зором, запах зі звуком,
Вони дають колір вітерцю, наповненому медом,
Міру та пристрасть симфонії,
Ударам і трепету небачених крил.
У таємницях землі і сонця і повітря
Мої пальці мудрі;
Вони вихоплюють світло з п'ятьми,
Вони відчують трепет і вібрують від гармоній, що видихаються у тиші.
Я ходжу у тиші ночі,
І моя душа вимовляє свою радість.

О Ноче, тиха, запашна Ніч, люблю тебе!
 О широка, простора Ноче, люблю тебе!
 О стійка, славна Ноче!
 Я торкаюся тебе руками;
 Я опираюся на твою силу;
 Я втішена.
 О незбагненна, заспокійлива Ноче!
 Ти — бальзам моему тривожному духу,
 Я вдячно вмощуюся на твоєму лоні,
 Темна, благодатна матір!
 Як голубка, я спочиваю на твоєму лоні.

*Ми прийшли з немислимої темряви, якої немає на карті,
 І за короткий час повернемося знову
 В обширну, нечуїну темряву.*

ПРО АВТОРА .....

Гелен Келлер (1880–1968) — сліпоглуха американська письменниця, громадський діяч, пацифістка, борець за права жінок. Втративши зір і слух у віці 19 місяців, Гелен Келлер, завдяки своїй учительці Ен Саліван, знайшла місце у цьому світі. Гелен Келлер стала першою у світі сліпоглухою людиною, яка здобула вищу освіту. Вона була надзвичайно освіченою жінкою: читала п'ятьма мовами на шрифті Брайля, знала напам'ять і цитувала уривки з Шекспіра, Біблії та маси інших творів.

Незважаючи на фізичні труднощі, Гелен Келлер стала мислителькою, думки якої, виражені у словах, надихають мільйони людей у всьому світі. Її роздуми, відображені у дванадцяти надрукованих книгах, навчають правильно дивитися на світ не лише незрячих, але й тих, хто вважає себе зрячими. Про Гелен Келлер було знято фільми; її натхненні та мудрі цитати сповнюють Інтернет.

Твір «Світ, у якому я живу» (англ. «*The World I Live In*») вийшов друком у 1908 році, слідом за есе «Оптимізм» та автобіографією «Історія мого життя» («*The Story of My Life*»), які принесли їй величезну популярність та визнання. Цей твір присвячено Генрі Роджерсу — меценатові, який, за порадою Марка Твена, профінансував навчання Гелен Келлер у коледжі.

Книга складається з шістнадцяти розділів, більшість з яких написані у стилі есе.

.....

ПРО ПЕРЕКЛАДАЧА .....

Наталія Добжанська-Найт — автор — прозаїк, перекладач (з англійської і на англійську). Член Спілки Християнських письменників України. Кандидат філологічних наук («Германські мови»), доцент. Викладає на кафедрі прикладної лінгвістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

.....